

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

**на тему: «ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ
СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0122-з
спеціальності: 012 «Дошкільна освіта»
освітньо-професійної програми «Дошкільна освіта»
О. В. Горб

Керівник: доцент кафедри дошкільної та початкової
освіти, к. п. н. _____ Г. З. Скірко

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та
початкової освіти, к. п. н. _____ Л. М. Шульга

Запоріжжя
2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 012 «Дошкільна освіта»
Освітньо-професійна програма «Дошкільна освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____

«_____» _____ 2023 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Горб Олені Володимирівні

- 1. Тема роботи:** «Педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку»
керівник роботи Скірко Ганна Захаровна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
затверджені наказом ЗНУ від «26» вересня 2023 року № 1504-с
- 2. Строк подання студентом роботи** 01 грудня 2023 р.
- 3. Вихідні дані до роботи:** матеріали педагогічної практики, курсових робіт
- 4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):** проаналізувати сутність ключових понять дослідження; з'ясувати стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та практиці сучасної дошкільної освіти; теоретично обґрунтувати модель реалізації педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку і методика організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти.
- 5. Перелік графічного матеріалу:** 1 рисунок «Модель реалізації педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку».

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Скірко Г.З.	02.03.23 р.	06.04.23 р.
Розділ 1	Скірко Г.З.	06.04.23 р.	08.06.23 р.
Розділ 2	Скірко Г.З.	08.06.23 р.	06.09.23 р.
Висновки	Скірко Г.З.	06.09.23 р.	19.10.23 р.
Додатки	Скірко Г.З.	19.10.23 р.	01.11.23 р.

7. Дата видачі завдання 02.03.23 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Збір та систематизація матеріалу	лютий	виконано
2.	Написання вступу	березень	виконано
3.	Написання першого розділу	квітень-травень	виконано
4.	Написання другого розділу	червень	виконано
5.	Написання висновків	вересень	виконано
6.	Оформлення додатків	жовтень	виконано
7.	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
8.	Захист	грудень	

Студент _____ Горб О.В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Скірко Г.З.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Турбар Т. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 61 с., 1 рисунок, 70 джерел, 3 додатки.

Мета дослідження: розроблення і теоретичне обґрунтування Моделі реалізації педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження: процес формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: Модель реалізації педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Методи дослідження: загальні методи наукового пізнання – діалектичний і логічний методи пізнання, аналіз і синтез, індукція й дедукція при визначенні педагогічних умов, моделювання соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку; методи теоретичного дослідження – педагогічний аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури, нормативно-правових документів та узагальнення отриманої інформації з метою дослідження сутності, структури і особливостей формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Теоретичне значення роботи полягає в науковому обґрунтуванні Моделі реалізації педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Практичне значення полягає в розробленні Моделі реалізації педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку та методики організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти.

Галузь використання: заклади дошкільної освіти.

СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ, ДІТИ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ, ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ,
ФОРМУВАННЯ, МОДЕЛЬ

SUMMARY

Horb O. V. Pedagogical Conditions for the Formation of Social and Civic Competence of Older Preschool Children

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, conclusions, a list of used literature (70 articles, 4 of foreign origin), and appendices.

The reform of the preschool education system in Ukraine aims to ensure the quality of a child's development, education, and upbringing, fostering a happy experience of preschool childhood. This lays the foundation for valuing oneself, one's family, surroundings, and the state, forming the basis for the development of social and civic competence. According to the Basic Component of Preschool Education, social and civic competence has been introduced as a key competency for preschoolers. It involves developing in children the ability to express their personal qualities, social feelings, love for their homeland, and preparing them for active participation in social events aimed at improving collective life.

The research purpose: to develop and theoretically substantiate a model for the implementation of pedagogical conditions for the formation of social and civic competence in older preschool children.

The research tasks:

- 1) to analyze key definitions of the research, clarify the essence and structure of the concept of “social and civic competence of preschool children”;
- 2) to characterize the features of forming social and civic competence at preschool age;
- 3) to analyze domestic experience in forming social and civic competence in preschool children;
- 4) to determine the pedagogical conditions for the formation of social and civic competence in preschool children.
- 5) to develop and justify a Model for the implementation of pedagogical conditions for the formation of social and civic competence in older preschool children;

6) to create a methodology for organizing the educational process for the formation of social and civic competence in older preschool children in the context of the developed Model.

The object of the research is the process of forming social and civic competence in older preschool children.

The subject of the research is the model for the implementation of pedagogical conditions for the formation of social and civic competence in older preschool children.

Part 1 “Scientific and theoretical foundations of the problem of forming social and civic competence in preschool children” includes an analysis of key definitions of social and civic competence, the features of forming social and civic competence at preschool age, and domestic experience in forming social and civic competence in preschool children.

In Part 2 “Theoretical substantiation of the pedagogical conditions for the formation of social and civic competence in older preschool children” the pedagogical conditions for the formation of social and civic competence in older preschool children are considered. A model for the implementation of pedagogical conditions for the formation of social and civic competence in older preschool children is developed, along with a methodology for organizing the educational process for the formation of social and civic competence in older preschool children in the context of the Model.

The obtained results can be used by educators in preschool education institutions when designing the educational process to address the tasks of forming social and civic competence in older preschool children.

Keywords: social and civic competence, older preschool children, pedagogical conditions, formation, model.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Науково-теоретичні засади проблеми формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку	12
1.1. Аналіз ключових дефініцій дослідження соціально-громадянської компетентності.....	12
1.2. Особливості формування соціально-громадянської компетентності в дошкільному віці.....	24
1.3. Аналіз вітчизняного досвіду формування соціально-громадянської компетентності у дітей дошкільного віку.....	34
Розділ 2. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку	44
2.1. Педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку.....	44
2.2. Модель реалізації педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку	49
2.3. Методика організації освітнього процесу з формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку в контексті запровадженої Моделі	60
Висновки.....	65
Список використаних джерел.....	68
Додатки.....	75

ВСТУП

Реформування системи дошкільної освіти в Україні спрямовано на забезпечення якості рівня розвиненості, освіченості та вихованості дитини, щасливе проживання дошкільного дитинства, що закладає основи ціннісного ставлення до себе, своєї родини, оточення, держави і є фундаментом у формуванні соціально-громадянської компетентності.

Важливість виховання громадянина України в системі освіти базується на нормативних положеннях низки законодавчих актів: Конституції України (1996), Законами України «Про освіту» (2017) і «Про дошкільну освіту» (2016), Концепції Нової української школи (2018), Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки (2019), Листі МОН № 1/6267-22 від 10.06.22 року «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України» тощо.

Серед основних завдань дошкільної освіти задекларовано всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб. Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти до ключових компетентностей дошкільника введено соціально-громадянську компетентність, яка передбачає розвиток в дітей здатності до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини та підготовку до посильної участі в соціальних подіях, що спрямовані на покращення спільного життя.

Наукові джерела і передовий педагогічний досвід свідчать, що зрощення громадянина необхідно починати якомога раніше, а дошкільний вік є сенситивним періодом для формування активної життєвої позиції. Тому важливого значення набуває проблема формування соціально-громадянської компетентності саме дітей дошкільного віку.

Актуальність проблеми підтверджується ґрунтовними дослідженнями різних аспектів соціальної і громадянської компетентності в зарубіжних

джерелах (М. Горенбург, Г. Гедвіл'єн, А. Дітцен, К. Кемпл, Ю. Кеннінг, Г. Ледд, К. Монахан, М. Монієр, К. Србені, Т. Тшоп, Г. Хан). .

В Україні ідея зрощення громадянина знайшла підтримку як головна складова менталітету українців у творчості видатних особистостей (Г. Ващенко, Б. Грінченко, М. Драгоманов, М. Костомаров, П. Куліш, І. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Т. Шевченко та інші), сучасні науковців (І. Бех, В. Будак, О. Войчун, О. Кучер, О. Пометун, Т. Смагіна, О. Сухомлинська).

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що проблема соціально-громадянської компетентності є достатньо дослідженою в таких аспектах: складові соціально-громадянської компетентності (В. Кузьменко), соціально-емоційний розвиток особистості (О. Кононко, В. Сухомлинський), дитина і соціум (Л. Артемова, Т. Поніманська), соціалізація особистості (Н. Задерико, Н. Зверєва, І. Щербак), гармонізація усвідомлення соціальних проблем і ціннісних орієнтацій (А. Брушлинський), соціальне мислення особистості (Г. Білицька).

Науково доведено, що в період дошкільного віку закладається базис в формуванні високих соціальних мотивів, ціннісного ставлення, благородних почуттів, які складатимуть глибинні моральні інстанції особистості (І. Бех, А. Богуш, О. Кононко, Т. Поніманська та ін.); відбувається усвідомлення дитиною своїх дій, самої себе, свого Я (Н. Гавриш, О. Косенчук, Т. Піроженко, О. Рейпольська).

Однак, всупереч багатоаспектному висвітленню проблеми формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку, питання забезпечення педагогічних умов, які б сприяли активній самореалізації дітей в розвивальному просторі залишається актуальним і зумовлено наявністю суперечностей між:

– законодавчими документами з унормованими пріоритетами в освіті, вимогами Державного стандарту дошкільної освіти до формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку та системним вирішенням

завдань, запровадженням ефективних технологій, форм і методів освітньої діяльності з пріоритетом діяльнісного підходу;

– необхідністю забезпечення якості дошкільної освіти й нестачею ефективних шляхів, освітніх технологій, спрямованих на розв'язання цієї проблеми.

Наявність означених суперечностей, актуальність цієї проблеми, її важливість для педагогічної теорії й недостатній рівень розробленості щодо освітньої практики зумовили вибір теми дослідження: «Педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку».

Мета дослідження полягає в розробленні і теоретичному обґрунтуванні Моделі реалізації педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати ключові дефініції дослідження, з'ясувати сутність і структуру поняття «соціально-громадянська компетентність дитини дошкільного віку».

2. Схарактеризувати особливості формування соціально-громадянської компетентності в дошкільному віці.

3. Проаналізувати вітчизняний досвід формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку.

4. Визначити педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку.

5. Розробити і обґрунтувати Модель реалізації педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

6. Укласти методику організації освітнього процесу з формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку в контексті запровадження розробленої Моделі.

Об'єкт дослідження – процес формування соціально-громадянської

компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – модель реалізації педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Для розв'язання поставлених завдань було застосовано наступні методи дослідження:

– загальні методи наукового пізнання: діалектичний і логічний методи пізнання, абстрагування, аналіз і синтез, індукція й дедукція при визначенні педагогічних умов, пошуку ефективних шляхів у вітчизняній науці й практиці, моделювання соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку;

– методи теоретичного дослідження: педагогічний аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури, нормативно-правових документів та узагальнення отриманої інформації з метою дослідження сутності, структури та особливостей формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Використані методи забезпечили комплексне пізнання предмета дослідження, дали можливість якісно проаналізувати науково-теоретичні дані.

Теоретичне значення дослідження полягає в науковому обґрунтуванні Моделі реалізації педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні Моделі реалізації педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку та методики організації освітнього процесу в контексті запровадження розробленої Моделі.

Укладені Модель і методика організації освітнього процесу можуть бути використані педагогами закладів дошкільної освіти при вирішенні завдань із формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Аналіз ключових дефініцій дослідження соціально-громадянської компетентності

Однією з найважливіших умов розвитку сучасного українського суспільства є виховання громадян правової, демократичної держави, здатних до соціалізації, що поважають права і свободи особистості, мають високу моральність, виявляють національну толерантність, поважне ставлення до традицій та культури інших народів та держав.

Освіта на сучасному етапі є засобом виховання патріота і громадянина, дієвим чинником модернізації суспільства у втіленні в життя української національної ідеї та консолідації українського народу в націю, яка прагне жити у співдружності з усіма демократичними державами світу.

У Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року визначено Положення про «нові основні навички», в яких окреслено компетентності й цінності, необхідні для ефективної та мирної взаємодії громадян різних культур у демократичному суспільстві [45]. Правові основи соціального та громадянського виховання в Україні унормовані в Конституції України, Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту»; Концепції Нової Української школи, Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, Стратегії національно-патріотичного виховання.

Так, у Розділі II Конституції України унормовано права, свободи та обов'язки людини й громадянина, рівність перед законом у забезпеченні вільного і всебічного розвитку особистості [28].

Громадянські та соціальні компетентності Законом України «Про освіту» визначені ключовими для успішної життєдіяльності кожної сучасної людини, ствердження ідей демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя [44].

Концепцією НУШ окреслено модель випускника, в якій громадянськість посідає чинне місце для розвитку суспільства ХХІ століття: «освічені українці, всебічно розвинені, відповідальні громадяни та патріоти, здатні до ризику та інновацій» [38, с. 6].

Концепція розвитку громадянської освіти в Україні спрямовує громадянські компетентності на «утвердження і захист державності та демократії, здатності відстоювати свої права, відповідально ставитися до громадянських обов'язків, брати відповідальність за власне життя, життя своєї громади та суспільства» [29, с. 4].

Для реалізації окреслених державою завдань у вихованні українського громадянина Базовий компонент дошкільної освіти унормовує своєчасність формування соціально-громадянської компетентності в дітей дошкільного віку [2].

Отже, законодавчі акти доводять вагоме значення для державної освіти розв'язання проблеми формування соціально-громадянської компетентності, починаючи з дошкільного дитинства.

Для дослідження проблеми вважаємо за необхідне проведення теоретичного аналізу дефініцій: «компетентність», «соціальність», «громадянськість», «соціально-громадянська компетентність» у наукових джерелах та з'ясування сутності поняття «соціально-громадянська компетентність».

Аналіз наукових джерел доводить, що питання компетентності досліджували закордонні (Ф. Вейнерт, Дж. Гуді, Ж. Делор, Дж. Карсон, Р. Кеган, Дж. Консант, Дж. Куллахан, У. Мозер, Т. Оатс, Ж. Перре, Дж. Равен, Д. Райхен, Л. Салганік, Г. Халлаш та ін.) та вітчизняні науковці (І. Бех, Н. Бібік, О. Биковська, Л. Ващенко, І. Єрмаков, В. Вербицький, О. Локшина, О. Кононко,

О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко та ін.), позиції яких у визначенні поняття є неоднозначними: одні ототожнюють їх із сукупністю знань, умінь, навичок, готовністю до діяльності, інші підтримують точку зору, що ця категорія є окремим особистісним утворенням. Однак спільним у їх визначенні є готовність до конкретної діяльності, особистого розвитку та продуктивної участі в житті суспільства.

Аналіз трактувань поняття «компетентність» у довідкових джерелах дозволяє зробити висновок про найчастіше його розуміння як обізнаності. Так, словник іноземних слів визначає компетентність (від латинської *competens*) як авторитетність, відповідність, належність, обізнаність [53, с. 282].

Тлумачний словник української мови трактує компетентність як властивість, за якою вбачається наявність достатніх знань у будь-якій галузі; обізнаність, яка ґрунтується на знанні; кваліфікованість із певними повноваженнями [54, с. 250].

До вивчення властивостей компетентності звертається вітчизняний вчений І. Зязюн і виокремлює високий рівень особистісної самореалізації, який «характеризується звичкою, способом життєдіяльності, захоплення та саморозвитку індивіда» [24, с. 17].

Вітчизняні дослідники трактують компетентність як інтегральну властивість особистості, що характеризує прагнення і здатність реалізувати свій потенціал для успішної діяльності в певній галузі; пов'язують її з особистісним ставленням, готовністю до активності, яка базується на знаннях і досвіді, здобутих у процесі навчання й соціалізації та орієнтованих на самостійну й успішну участь у діяльності.

Так, І. Родигіна до компонентів компетентності, яку розглядає як педагогічний феномен, відносить знання, досвід, особистісні якості і вважає, що процес формування компетентності передбачає «як зовнішній вплив, так і внутрішні трансформації, пов'язані із залученням ціннісно мотиваційної сфери особистості», тому «може розглядатися у вимірах самоорганізації». Освіта ж, на думку вченої, виступає як «цілісна система з єдиною соціально значущою метою

– формування компетентної особистості, підготовка її до повноцінного життя в суспільстві» [48, с. 48].

Психологічну структуру компетентності розглядає академік І. Бех: «суб'єкт на певному етапі вікового розвитку опановує різноманітні практичні способи дій (комунікативні, соціально кооперативні, предметно-перетворювальні тощо), які забезпечують йому культурне (нормативне) функціонування спочатку в найближчому соціальному оточенні, відтак у ширшому через проби й помилки або ж за допомогою механізму наслідування, формуючи таким чином і вміння реалізації цих способів у певних ситуаціях (уміння й навички), і відповідні емпіричні знання про ці способи, тобто так звані конструктивні знання. Центральним мотивом цього рівня компетентності є потреба суб'єкта жити в соціумі, пристосовуватися до вимог життя» [4, с. 26-27]. Вищий рівень компетентності, на думку науковця, забезпечується освітою, «спонукається мотивом, ґрунтується на прагненні самоствердження, переживанні почуття гідності, та широкими соціальними мотивами» і залежить від якості освітнього процесу, який спроможна здійснити «тільки педагогіка розвитку (а не педагогіка знань)» [4, с. 27].

Цікавими для нашого дослідження є висновки науковців дошкільної галузі, які розглядають компетентність дитини дошкільного віку як комплексну характеристику особистості. Так, український академік А. Богуш вважає, що компетентність «вбирає в себе результати попереднього психологічного розвитку; знання, вміння, навички, креативність (здатність творчо вирішувати завдання: складати творчі розповіді, малюнки і конструкції за думкою), ініціативність, самостійність, самооцінку, самоконтроль» [5, с. 151].

У формуванні компетентності дитини науковці надають великого значення самостійності й особистим властивостям. Так, на думку Л. Кононко, компетентність передбачає наявність комплексу особистих характеристик, серед яких виокремлює: розвинений чуттєвий досвід; навички практичного життя; розвинені потреби, здібності, звички; набір базових особистих властивостей, важливість вміння брати на себе відповідальність і підкреслює значущість

здатності до конструктивних, раціональних, гнучких, активних, творчих дій, вміння «поєднувати свою індивідуальність з умовами життя» [27, с. 14]. Результатом сформованості компетентності вчена вважає не поінформованість дитини в широкому колі життєвих проблем, а пристосованість до життя, уміння орієнтуватись у змінних умовах, знаходити оптимальні засоби реалізації свого особистісного потенціалу [25].

Таким чином, аналіз сутності компетентності дозволяє зробити висновок про комплексну характеристику поняття, до якої відносяться: потреба жити в соціумі, пристосовуватися до вимог життя, прагнення і здатність реалізувати свій потенціал для успішної діяльності, самостійність, ініціативність, уміння творчо вирішувати завдання, готовність до активності, яка базується на знаннях і досвіді, здобутих у процесі навчання й соціалізації, що орієнтовані на самостійну й успішну самореалізацію.

Поняття «соціальність» у вітчизняній науці досліджено О. Варецькою, Н. Глебовою, Д. Губаревою, О. Гурую, М. Докторович, І. Зарубінською, О. Субіною, Н. Шахрай та ін.)

Науковці вважають, що перше визначення поняття «соціальна компетентність» належить німецькому досліднику Г. Рот, який убачав у ньому відображення сфери взаємодії з іншими людьми [6, с. 74].

Поняття соціальності в літературних джерелах пов'язується з товариськістю, суспільністю, життям та стосунками людей у соціумі. Однак, науковці звертають увагу на те, що для успішної соціальної взаємодії необхідно враховувати особливості поведінки, загальноприйнятої в різних колах суспільства.

Так, О. Гура вважає, що основні навички соціальної компетентності полягають у здатності результативно спілкуватися в різних умовах, висловлювати та розуміти різні точки зору [18, с. 8]. Це дозволяє припустити, що соціальна компетентність особистості формується на соціальному інтелекті й проявляється не стільки в знаннях, скільки в умінні використовувати їх у процесі соціальної взаємодії чи професійної діяльності.

Слід зазначити, що аналіз теоретичних джерел доводить існування різних поглядів на розуміння поняття «соціальна компетентність».

Так, М. Докторович наголошує на необхідності розуміння соціальних ролей та важливості їх опанування і визначає соціальну компетентність як явище з багатоаспектною характеристикою, що усвідомлене індивідом унаслідок власних розумінь; залежить від якості відносин людини в соціумі, соціальних мотивів, навичок, які необхідні для взаємодії із суспільством. Таким чином, вчена вважає соціальну компетентність набутою здатністю особистості «гнучко орієнтуватися в мінливих соціальних умовах та ефективно взаємодіяти із соціальним середовищем» [20, с. 8].

Такі сфери діяльності людини, як соціальну, навчальну, професійну, вбачає в соціальній компетентності І. Зарубінська, вважає її суттєвою передумовою результативної взаємодії особистостей і визначає як «складну, інтегративну характеристику особистості, сукупність певних якостей, здібностей, соціальних знань і вмінь, переживань, ціннісних орієнтацій, переконань, що сприяють активній взаємодії із суспільством, налагодженню контактів з різними групами та особами, участі у соціально значущих проєктах, продуктивному виконанню різних соціальних ролей» [23, с. 10].

Характеристику цілісного інтегративного утворення надає соціальній компетентності особистості В. Шахрай і розглядає її як сукупність соціальних знань, умінь та досвіду, що забезпечують результативну взаємодію людини із суспільством шляхом засвоєння основних соціальних ролей, її самореалізацію в соціумі, відображаючи ступінь соціалізованості індивіда [63, с. 40].

На важливість для самореалізації наголошує і Н. Глебова й характеризує соціальну компетентність як «ефективний процес соціальної взаємодії», «відповідність властивостей особистості вимогам соціуму» [13, с. 121].

У загальному, широкому і вузькому розумінні розглядає соціальну компетентність О. Субіна. У широкому розумінні соціальна компетентність дає змогу людині ефективно реалізувати соціальні функції в межах соціальних норм. У вузькому – ефективно взаємодіяти з іншими людьми і вирішувати професійні

й особисті питання [56, с. 73–74].

Важливим для формування особистості, успішність якої залежить переважно від гнучкої свідомості, є погляд на соціальну компетентність Д. Губаревої, яка пов'язує її з групою «м'яких навичок» («soft skills»), що є основою для здобуття «hard skills», тобто професійних навичок [17].

Грунтовні дослідження різних аспектів соціальної компетентності висвітлено в закордонних джерелах таких науковців, як Г. Гедвіл'єн, А. Дітцен, М. Горенбург, К. Кемпл, Ю. Кеннінг, Г. Ледд, К. Монахан, М. Монієр, К. Србені, Т. Тшоп, Г. Хан.

Важливими для нашого дослідження є висновки, в яких соціальна компетентність розглядається як: поведінка в певних соціальних ситуаціях, що приводить до позитивної чи негативної взаємодії особистостей і соціуму (Г. Гедвіл'єн) [67, с. 26]; вміння, що дає змогу розв'язувати соціальні задачі (Г. Ледд) [69, с. 4]; втілення людських знань, умінь, навичок, що полегшують соціальну поведінку (М. Горенбург, Ю. Кеннінг) [68, с. 143]; наявність позитивної соціальної поведінки, навичок, які полегшують соціальні відносини і які пов'язані з ознаками соціальної адаптації (К. Монахан) [70, с. 12]; багатовимірна структура, де відбувається взаємодія комунікативної здатності, напористості, вміння приймати критику тощо, та залежить від цінностей, ставлення залучених осіб та від правил, стандартів та очікувань професійної поведінки (А. Дітцен, К. Србені, М. Монієр, Т. Тшоп).

Аналіз наукових досліджень дозволяє зробити висновок, що, соціальна компетентність є набутою навичкою, яку можна формувати і розвивати протягом усього життя, а її розвиток впливає на статус особистості у суспільстві.

Дослідженням поняття «громадянськість» висвітлено в наукових працях таких вітчизняних учених, як: І. Бех, В. Будаєв, О. Войчун, О. Кучер, О. Пометун, Т. Смагіна та інші.

Аналіз теоретичних джерел доводить, що термін «громадянськість» увійшов до педагогіки із суспільних наук як розуміння прояву патріотизму відносно держави та свого народу. Словники визначають громадянськість як

«спрямованість на користь суспільства, підпорядкування особистих інтересів громадянським, служіння Батьківщині; користування правами і виконання обов'язків, установлених законами держави» [10, с. 49].

Розуміння громадянства і формулювання поняття «громадянин» уперше описано в античній філософії: Сократ пов'язував його зі стриманістю, хоробрістю і справедливістю; Платон уважав за необхідність здійснити на людину такий вплив, який би спонукав її до прагнення стати досконалим громадянином. Погляди античних філософів заклали підґрунтя для розвитку наукової теорії громадянськості. Г. Гегель убачав найвищим обов'язком людини бути членом держави. Аристотель вважав людину за своєю природою істотою політичною і суспільною, здатною до сприймання таких понять, як добро і зло, справедливість і несправедливість, що загалом створює основу сім'ї і держави і повинно виховуватись з дитинства.

Ідея громадянського виховання отримала свій подальший розвиток в роботах таких гуманістів, як: Т. Кампанелла, Н. Макіавеллі, Т. Мор які вважали відданість державі найвищою гідністю людини.

У сучасній філософії тлумачення громадянськості пов'язується з обов'язком, відповідальністю, гідністю, совістю, патріотизмом, небайдужим ставленням до життєво важливих проблем, гуманністю, милосердям.

В Україні ідея зрощення громадянина знайшла підтримку як головна складова менталітету українців у творчості таких видатних особистостей, як: Г. Ващенко, Б. Грінченко, М. Драгоманов, М. Костомаров, П. Куліш, І. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, К. Ушинський, Т. Шевченко та інші.

Дослідники зазначають, що питання виховання громадянськості як базової у національному вихованні, бере свій початок з часів Київської Русі, але найвищого піднесення ідея громадянського виховання зазнала в період Запорізької Січі та гетьманської влади.

Результати громадянського піднесення простежуються в роботах видатних українців: Г. Ващенко визначив виховний ідеал ідеального українця, громадянина, життєвою метою якого є служіння Богові й Україні [7]; С. Русова

визначає хід і напрям виховання громадян держави, його завдання і зміст відповідно до особливостей й потреб своєї країни, нації [49, с. 42]; М. Драгоманов убачає перемогу українства в національних почуттях, що базуються на загальнолюдських принципах і закликає шукати всесвітньої правди, котра була б спільною усім національностям [21]; М. Грушевський визначає основною рушійною силою прогресу суспільства психологічну складову [16].

Важливий вклад у розуміння сучасного поняття соціально-громадянської компетентності зробив видатний вітчизняний педагог В. Сухомлинський: розкрив зміст поняття «громадянськість», розробив шляхи її формування на засадах гуманізму, стверджуючи, що справжній громадянин має бути насамперед справжньою людиною [60]; вважав, що громадянин повинен бути відданий Батьківщині, ставити інтереси держави вище за власні, проте вони повинні відповідати гуманістичним ідеям; окреслив, що важливою умовою у формуванні громадянина виступає емоційно насичена трудова діяльність дитячого колективу [59, с. 5].

Концепцію громадянського виховання, запропоновану великим гуманістом В. Сухомлинським, покладено в основу сучасних досліджень, які визначають громадянськість як: готовність людини реалізувати свої права та обов'язки, поважати права та свободи інших громадян, усвідомлювати відповідальність перед суспільством і державою за свої вчинки (О. Пометун) [41]; наявність моральних цінностей, дотримання правил поведінки, відповідальність, соціальна якість людини (О. Кучер) [35]; відповідальність, вміння спільно з іншими виробляти рішення й реалізовувати його, виявляти толерантність, гармонійно поєднувати особисті інтереси з потребами окремої корпорації, виявляти потребу в актуалізації й реалізації свого особистісного потенціалу (Т. Смагіна) [55]; інтегративну якість особистості, що дає змогу їй відчувати себе юридично, соціально, морально дієздатною та захищеною (О. Сухомлинська) [57].

Слід зазначити, що серед головних елементів громадянськості найбільш

важливою її складовою сучасні науковці називають патріотизм. Український педагогічний словник трактує поняття патріотизму як «одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури. Патріотизм виявляється у практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів» [15, с. 249].

Педагогіка розглядає патріотизм крізь призму особистості як моральну якість, яка впливає на поведінку людини та містить у собі сукупність морально-етичних почуттів до своєї батьківщини, характеризується стійким форматом поведінки, свідомим застосуванням сили волі й потребою у вихованні [40, с. 356].

Зважаючи на те, що патріотизм у теоретичних джерелах пов'язують із найвищими духовними почуттями – любові до батьківщини, відданістю, відповідальністю, гордістю, – він вважається могутнім духовним каталізатором соціально-економічного і культурного прогресу, одним із головних принципів моралі та важливою складовою частини громадянської компетентності.

Поняття громадянської компетентності визначається у вітчизняній літературі як сукупність властивостей індивіда, що соціалізований під впливом громадянського суспільства. О. Пометун зазначає, що громадянська компетентність виступає у вигляді «соціокультурних, ціннісно-ментальних, власне професійних, морально-етичних і інших знань, навичок та вмінь, що мотивують індивідуальну і групову активність особистості» [41, с. 9].

Характеризуючи поняття громадянської компетентності, деякі науковці звертаються до її зв'язку з громадянською культурою. Так, вітчизняний вчений В. Шахрай визначає громадянську компетентність як високий рівень громадянської культури особистості, який виявляється в «здатності та готовності індивіда до адекватної участі в суспільно-громадських процесах», «спрямуванням до згоди, консенсусу, толерантності, прагненням не лише давати оцінку суспільним явищам, але і здійснювати посильні дії щодо їх удосконалення», спроможністю людини «активно, відповідально й ефективно

реалізувати громадянські права й обов'язки для розвитку демократичного суспільства» [41, с. 18].

Отже, розуміння науковцями поняття громадянської компетентності не має однозначного трактування, однак узагальнене визначення, запропоноване вченою Т. Ремех, стосується готовності і здатності особистості «активно й ефективно діяти відповідно до демократичних принципів і громадянської позиції», наявності «певної життєвої позиції, ... внутрішньої готовності до її реалізації» [46, с. 18].

Таким чином, аналіз літератури дозволяє зробити висновки щодо розуміння понять «соціальна компетентність» і «громадянська компетентність», трактування яких базуються на сутності основних дефініцій, і глибше зрозуміти сутність соціально-громадянської компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що проблема соціально-громадянської компетентності є достатньо дослідженою в таких аспектах: складові соціально-громадянської компетентності (В. Кузьменко), соціально-емоційний розвиток особистості (О. Кононко, В. Сухомлинський), дитина і соціум (Л. Артемова, Т. Поніманська), соціалізація особистості (Н. Задерико, Н. Зверєва, І. Щербак), гармонізація усвідомлення соціальних проблем і ціннісних орієнтацій (А. Брушлинський), соціальне мислення особистості (Г. Білицька).

Термін «соціально-громадянська компетентність» використовується переважно в контексті дошкільної освіти, сутність визначено науковцями О. Косенчук і Л. Куземко у спільній науковій праці і висвітлено як базове в освітньому напрямі «Дитина в соціумі» БКДО у формулюванні: «здатність дитини виявляти особистісні якості, соціальні почуття, любов до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на поліпшення спільного життя» [30, с. 9; 2, с. 16].

Для визначення компонентного складу соціально-громадянської компетентності опрацьовано наукові джерела з питань формування гідного

громадянина (Н. Бондаренко, Н. Голуб, О. Пометун, О. Семенов, Т. Смагіна та ін.), які доводять про виокремлення таких складників громадянської компетентності: емоційно-ціннісний, знаннєвий, діяльнісно-поведінковий.

Зміст державного стандарту дошкільної освіти констатує, що основними ознаками сформованості соціально-громадянської компетентності визначено: ціннісне ставлення дитини до себе, своїх прав та прав інших; наявність уявлень про правила і способи міжособистісної взаємодії між членами сім'ї, родини, іншими людьми; вміння дотримуватись правил у соціально-громадянському просторі; ціннісне ставлення та повага до культурних надбань українського народу, представників різних національностей і культур.

Згідно з визначенням і ознаками сформованості соціально-громадянської компетентності можна виокремити в її структурі: емоційно-ціннісний, когнітивний і діяльнісний компоненти:

- емоційно-ціннісний компонент: ціннісне ставлення дитини до себе, своїх прав та прав інших; повага до культурних надбань українського народу, представників різних національностей і культур;

- когнітивний компонент: наявність уявлень про правила і способи міжособистісної взаємодії між членами сім'ї, родини, іншими людьми;

- діяльнісний компонент: здатність дитини виявляти особистісні якості, соціальні почуття, любов до Батьківщини; вміння дотримуватись правил у соціально-громадянському просторі; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на поліпшення спільного життя.

Визначений компонентний склад соціально-громадянської компетентності дозволить проаналізувати особливості її формування в дошкільному віці на наступному етапі нашого дослідження.

Отже, на основі вищевикладеного можна зробити висновок, що поняття соціально-громадянської компетентності базується на здатності ефективно реалізовувати соціальні функції в межах соціальних норм, активно діяти відповідно до демократичних принципів і громадянської позиції. У контексті

дошкільної освіти соціально-громадянська компетентність розглядається як здатність дитини виявляти особистісні якості, соціальні почуття, любов до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на поліпшення спільного життя. Згідно з визначенням в структурі соціально-громадянської компетентності науковці виокремлюють емоційно-ціннісний, когнітивний і діяльнісний компоненти.

1.2. Особливості формування соціально-громадянської компетентності в дошкільному віці

Найважливішим і неповторним періодом у становленні особистості вважається дошкільне дитинство, в процесі якого активно розбудовується система емоційно-ціннісного ставлення до найближчого оточення, соціуму, народних звичаїв і традицій, формується оцінка дитиною власного «Я», готовність до посильної участі в соціальних подіях, які відбуваються в навколишньому житті, що загалом складає основу для формування соціально-громадянської компетентності.

Науково доведено, що в період дошкільного віку закладається базис в формуванні високих соціальних мотивів, ціннісного ставлення, благородних почуттів, які складатимуть глибинні моральні інстанції особистості (І. Бех, А. Богуш, О. Кононко, Т. Поніманська та ін.); відбувається усвідомлення дитиною своїх дій, самої себе, свого Я (Н. Гавриш, О. Косенчук, Т. Піроженко, О. Рейпольська).

Серед особливостей старшого дошкільного віку зазначається його сенситивність для закладання базису в формуванні високих соціальних мотивів, ціннісного ставлення, благородних почуттів, які складатимуть глибинні моральні інстанції особистості.

В перші шість років життя дитина досягає такого рівня розвитку, який

необхідний для достатнього нормального існування і функціонування у сучасному навколишньому середовищі. Це передбачає набір елементарних знань, уявлень, практичних умінь і навичок, які гарантують дітям здатність орієнтуватися у сучасному житті, адаптуватися до нього, адекватно реагувати на поведінку і діяльність людей, що оточують, явища і події, що відбуваються навколо. Соціальна компетентність означає спроможність дітей диференціювати людей за ознаками віку, статі, спорідненості, адекватно реагувати на вчинки і слова дорослих, одноліток, молодших з дотриманням правил хорошого тону, співпереживати і співдіяти [11, с. 25].

Зважаючи на те, що основи громадянськості закладаються під час її включення дитини в соціум і безпосередньому процесі її загального розвитку, вважаємо за необхідне розглянути особливості формування соціально-громадянської компетентності у зв'язку з психічним розвитком дошкільника. Для цього коротко зупинимось на основних показниках розвитку мислення, уваги, пам'яті, мовлення.

Мислення в дошкільному віці характеризується засвоєнням еталонів, зміною видів та змісту діяльності дитини, що призводить до зміни характеру дитячого мислення. До кінця дошкільного віку відбувається перехід від егоцентризму до децентрації, що суттєво впливає на сприйняття навколишнього світу з позицій об'єктивності і допомагає дитині усвідомити ціннісні орієнтири. Увага дошкільнят характеризується мимовільністю, що викликається привабливими предметами, подіями, людьми та безпосереднім інтересом дитини до них. Це сприяє глибшому пізнанню навколишнього світу, встановленню зв'язків між його об'єктами і мотивує до подальшого його дослідження. Розвиток пам'яті відбувається від мимовільної та безпосередньої, до довільного й опосередкованого запам'ятовування та нагадування, що відкриває перед дитиною можливість користуватись набутим досвідом, порівнювати, надавати оцінку і формує базис для розвитку аналітичної діяльності. У мовленні відбувається розвиток звуковимови, граматичного устрою, збільшення словникового запасу, усвідомлення словесного складу мови, що загалом

розширює здатність дитини до ефективної комунікації.

Таким чином, психологічні характеристики дитини старшого дошкільного віку забезпечують розвиток таких психічних сфер, як: комунікативна, мовленнєва, пізнавальна, рухова та емоційно-вольова, кожна з яких сприяє формуванню соціально-громадянської компетентності дитини.

Детальний аналіз психологічних особливостей дошкільного дитинства доводить, що цей період життя суттєво відрізняється від наступних етапів: емоційною насиченістю у сприйнятті навколишнього світу та взаємодії з ним; відносною свободою у виборі діяльності, яку дитина обирає за власним бажанням; широким простором для уяви та творчості в різних видах дитячої діяльності; загальним інтегрованим характером набутих знань, умінь та навичок, за допомогою яких вони навчаються людяності, життю в гармонії з довкіллям і самим собою.

Так, літературні джерела констатують, що в дошкільному дитинстві починають формуватися високі соціальні мотиви, почуття доброти, співчуття, турботи, любові, що загалом складає ціннісне ставлення до членів родини. З перших днів життя завдяки піклуванню батьків у дитини встановлюються емоційні зв'язки зі світом і стверджується довіра до нього. Емоційний досвід, здобутий дитиною в дошкільному дитинстві, науковці вважають «важливим фундаментом у виробленні регулятивних способів поведінки впродовж всього життя особистості. В перші ж роки дитинства повноцінний емоційний досвід і, перш за все, соціальні емоції відображають (виокремлюють і закріплюють) життєві значущі прагнення, підіймають їх до рівня потреб в процесі спілкування з близькими дорослими й однолітками» [62, с. 77]. Позитивний емоційний досвід взаємодії з батьками й сформоване почуття захищеності в атмосфері турботи та любові дозволяє дитині відчути себе цінністю і сприймати батьків, родину як найвищу цінність.

Важливим здобутком у зрощенні громадянина є вчення Г. Ващенка з характеристикою трьох вікових етапів розвитку національно-патріотичної свідомості дитини. Науковець дає розгорнуту характеристику першому етапу

раннього етнічного самоусвідомлення, який припадає на дошкільний вік і є першоосною, корінням громадянськості. З перших днів життя в родині розпочинається стихійне усвідомлення дитиною своєї етнічної приналежності. Родинний побут, уклад життя, материнська мова, колискова пісня, бабусина казка, вшанування народних звичаїв і обрядів тощо створюють атмосферу етнічної культури, зростання в якій має глибокий вплив на розвиток особистості, формування культу рідного дому, сім'ї, предків, що Г. Ващенко назвав «стихійним патріотизмом» – неусвідомленою любов'ю до свого роду, оточення, з яким вона зживається так, ніби воно стає її частиною [7].

З позиції О. Кононко, самосвідомість є важливою складовою соціально-громадянської компетентності дошкільників: «самосвідомість – складний психічний процес, який полягає у сприйманні дитиною численних «образів» самої себе в різних ситуаціях діяльності і поведінки, в усіх формах взаємодії зі іншими людьми. Самосвідомість це сполучення окремих образів у розумінні власного «Я», відмінного від інших» [26, с. 120].

Об'єктом самосвідомості є власне особистість, Т. Поніманська конкретизує основні компоненти структури самосвідомості: власне ім'я дошкільника, його самооцінку, домагання визнання, усвідомлення своєї статевої приналежності, уявлення про себе в минулому, теперішньому і майбутньому часі, ставлення дитини до прав і обов'язків. Вчена звертає увагу на те, що процес діяльності в дошкільника формує його компетентність: знання про себе (самосвідомість), з'ясування меж своїх фізичних, психічних, моральних потенцій. Ріст особистості у дошкільні роки Т. Поніманська вбачає в поступальному розвитку «Я» на кожному новому етапі дитинства, основними з них є: відкриття дитиною своїх нових можливостей, реальний початок їх реалізації у діяльності, адекватний потребам «Я» [42, с. 6].

Притаманний дошкільнику інтерес до найближчого оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села) розглядається Т. Поніманською як передумову для формування громадянських почуттів, які на думку вченої ґрунтуються на прикладі дорослих, оскільки діти значно раніше переймають

певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання [42]. Оскільки особистість дошкільника існує та розвивається в системі соціальних відносин, дитина вибудовує складну систему взаємин як із дорослими, так і з однолітками, самостійно та за допомогою дорослих накопичує соціальний досвід, який сприяє розкриттю її вікового потенціалу та підготовці до дорослого життя. В старшому дошкільному віці з'являється прагнення переходу на нове, доросле становище, бажання здійснювати нову, важливу для себе й оточуючих людей діяльність.

I. Бех серед особливостей старшого дошкільного віку зазначає його сенситивність для закладання базису в формуванні високих соціальних мотивів, ціннісного ставлення, благородних почуттів, які складатимуть глибинні моральні інстанції особистості [3]. У цей період дитина починає свідомо і активно виявляти зацікавленість внутрішнім світом іншої людини, її почуттями та переживаннями, набуває емпатію, яка виявляється в ціннісному ставленні до іншої людини, альтруїзмі, піклуванні. Мотиви та бажання дитини в дошкільному віці починають утворювати систему, в якій виокремлюються більш чи менш значні. Особистісний розвиток дитини характеризується формуванням самосвідомості, переходом від імпульсивної, ситуаційної поведінки до особистісної, опосередкованої. Починає формуватися мораль, діти дають оцінку вчинкам та якостям людей. Образ поведінки і образ результату дії стає регулятором і постає в якості зразка.

Сформована самосвідомість та значущість мотивів укладає структурні компоненти соціально-громадянської компетентності, оскільки вперше діти стають здатні діяти на основі загальних мотивів. Виникає новий тип мотивації, що є основою довільної поведінки. Дитина засвоює наявну систему цінностей, норм та правил поведінки, тому, в деяких ситуаціях вона здатна контролювати свої безпосередні бажання і чинити не так, як хочеться зараз, а керуватися очікуваннями дорослих. Утворена система ціннісного ставлення дитини до себе, своєї родини, навколишніх людей і навколишнього світу сприяє формуванню здатності до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до

рідного міста, краю, Батьківщини.

Формування свідомої контрольної поведінки, результати розвитку мотиваційної та вольових структур, також є базовими елементами соціальної компетентності. Тобто, завдяки сформованості психічних структур мотивів та волі, дитина стає більш соціально адаптованою. Дитина починає засвоювати норми та правила соціальної поведінки. Відбувається формування власної внутрішньої соціальної позиції. Засвоюються правила поведінки, діти починають поводитися належним чином у суспільстві, виявляють вміння дотримуватись правил у соціально-громадянському просторі.

У цьому виявляється соціальність мотивів особистості дошкільника. Діяльність дошкільника регулюється свідомим компонентом. Таким чином, поведінка старших дошкільнят стає більш усвідомленою: дитина розуміє ставлення навколишніх до себе і своє ставлення до них, починає усвідомлювати особисте оцінювання себе, розуміє власний досвід, безпосередні результати своєї діяльності тощо. Це є показниками розвитку соціального інтелекту, який нерозривно пов'язаний зі становленням довільності в управлінні власною поведінкою. Таким чином, вміння усвідомлювати правила і способи міжособистісної взаємодії між членами сім'ї, родини, іншими людьми, власні дії, які набуваються дитиною в старшому дошкільному віці дозволяють їй діяти відповідно до встановлених норм у суспільстві та складають основу соціально-громадянської компетентності дошкільника, формують ціннісне ставлення дитини до себе, своїх прав та прав інших.

З боку особистісного розвитку також відзначається суттєве зрушення у бік соціального дозрівання особистості дитини, усвідомлення нею своєї позиції, обов'язків, усвідомленням себе як суб'єкта діяльності та суб'єкта в системі міжособистісних відносин. На тлі усвідомлення своєї соціальної позиції в дошкільному віці у дітей з'являється прагнення до відповідної потребам нової соціальної ролі. Діти починають розуміти та узагальнювати власні переживання, в них розвивається стійка самооцінка та характерне ставлення до успіхів та невдач у діяльності.

Ціннісне новоутворення дошкільного віку – усвідомлення дитиною своїх дій, самої себе, свого Я, збагачує соціальну сферу. Аналіз соціального розвитку дитини в дошкільному віці вказує на дитячу потребу в спілкуванні з дорослими. Так, ґрунтовні дослідження О. Рейпольської характеризують притаманне для дошкільного віку пізнавальне спілкування дитини з дорослими, що розгортається на основі «значної самостійності дошкільника, розширенні його пізнання навколишньої дійсності» [39, с. 49]. Діти цього віку ставлять велику кількість запитань, завдяки яким спілкування з дорослим набуває характеру пізнавального співробітництва, а ігрова діяльність – наслідувального змісту. Тому, вікові характеристики передбачають відповідні розвивальні етапи цілісного особистісного розвитку дитини в дошкільному віці: «створення пізнавальної сфери (становлення інтелекту й розвиток механізмів пізнання); «перетворення психічної структури та змісту діяльності (становлення мети, мотивів у їхньому співвідношенні, засвоєння способів і засобів діяльності); формування особистості в процесі становлення ціннісних орієнтацій, самосвідомості, самооцінки, саморегуляції, організації взаємодії із соціумом тощо» [39, с. 48].

При формуванні в дітей старшого дошкільного віку патріотичних почуттів, важливо враховувати особливості розвитку дитини: усвідомлення власної етнічної приналежності; здатність сприймати національну приналежність інших людей, наявність почуття національної самосвідомості. Потенційні можливості дошкільного віку завдяки таким психофізіологічним віковим особливостям як емоційність, конкретно образне мислення, здатність активно реагувати на подразники, що надходять з навколишнього середовища, наслідувати та поступово осмислювати їх, вважаються сприятливими для формування зачатків соціальності, громадянськості, патріотизму. Згідно з теорією О. Вишневського, саме в дошкільному дитинстві закладається «коріння патріотизму», формується культ рідного дому, сім'ї, рідного села або міста, культ предків, відбувається ознайомлення дитини з національними та етнічними символами культури [9]. Уявлення дітей про рідний край базуються на емоційно-чуттєвому переживанні

навколишнього світу, які в старшому дошкільному віці стають глибшими та стійкішими, що сприяє формуванню в дітей ціннісного ставлення та поваги до культурних надбань українського народу, представників різних національностей і культур.

Здатність до співпереживання, вміння переносити його до особистісної сфери, привласнювати – є одним із найважливіших надбань морального розвитку дитини. Дитина, яка відчуває радість від успішної діяльності, налаштовується на позитивну комунікацію і взаємодію з іншими дітьми.

Найсприятливішим для початку систематичного патріотичного виховання є дошкільний вік. Це найважливіший період становлення особистості, бо саме у цей час закладаються передумови громадянських якостей, формуються уявлення дітей про людину, суспільство і культуру. Це період, коли особливо активізується інтерес дитини до соціального світу, суспільних явищ.

Патріотичні почуття дітей дошкільного віку засновуються на їхньому інтересі до найближчого оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села), яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов'язаним з ними. Важливе значення для виховання патріотичних почуттів у дошкільників має приклад дорослих, оскільки діти значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання. Чим більше збагачується такими цінностями досвід дитини, тим значнішим є авторитет дорослих, які, на думку дитини, відповідають моральним критеріям [1].

К. Ушинський стверджував, що починати виховання в дітей патріотизму потрібно з дошкільного віку, і вважав дошкільне дитинство найбільш сприятливий для виховання патріотизму через те, що дошкільник відповідає довірою дорослому, йому притаманне копіювання, сугестивність, емоційна чуйність, щирість почуттів [19]. Знання, враження, пережиті в дитинстві залишаються з людиною на все життя. Патріотичні почуття дітей дошкільного віку засновуються на їх інтересі до найближчого оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села), яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов'язаним з ними. Важливе значення для виховання патріотичних

почуттів у дошкільників має приклад дорослих, оскільки вони значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання. Чим більше збагачується такими цінностями досвід дитини, тим значніше авторитет дорослих, які, на думку дитини, відповідають моральним критеріям.

Важливим новоутворенням в старшому дошкільному віці є супідрядність мотивів, здатність надавати перевагу моральним мотивам, відмовлятися від власного бажання заради вимоги або прохання іншої людини. Поява нових видів діяльності у дошкільнят привносить формування нових мотивів: ігрових, трудових, навчальних, творчих; змінюються мотиви спілкування дитини з дорослими – це інтерес до світу дорослих, бажання діяти як дорослий, отримати його схвалення і співчуття, оцінку і підтримку. По відношенню до однолітків розвиваються мотиви самоствердження і самолюбства. Особливе місце займають мотиви моральні, пов'язані зі ставленням до інших людей, засвоєнням форм поведінки, розумінням своїх вчинків і вчинків інших людей.

Досягненням дошкільного віку є чітка, впевнена, в цілому емоційно позитивна самооцінка. Одна з головних особливостей дитячої психіки – наслідування. Діти наслідують як хорошого, так і поганого, легко піддаються зовнішнім впливам, оскільки критичне мислення розвинене недостатньо.

Слід зазначити про формування у старшому дошкільному віці зачатків рефлексії, здатності аналізувати власну діяльність та порівнювати свої переживання та дії з оцінками навколишніх людей. Дитина починає усвідомлювати та оцінювати не тільки навколишніх людей, а й саму себе, власні якості та наслідки свого вчинку. Здатність до самоаналізу дозволяє дитині рефлексувати щодо власної поведінки, та адаптуватись у соціумі, що також є структурним елементом соціальної компетентності.

Розглянувши особливості розвитку дошкільнят, ми можемо зробити висновок, що період дошкільного дитинства є значним у розвитку особистості дитини, набутті нею соціальних і громадянських якостей. Соціально-громадянська компетентність розвивається у процесі формування психічних

процесів: мотивації, волі, самооцінки, рефлексії, мислення, внаслідок взаємодії з дорослими та однолітками, та у процесі засвоєння правил спілкування.

Врахування вікових та психологічних особливостей дітей старшого дошкільного віку дозволили нам розробити критерії й показники сформованості соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку, що добивалися на основі сутності та структури поняття «соціально-громадянська компетентність».

Показниками емоційно-ціннісного критерію виступають: наявність стійкого інтересу до традицій рідного краю; позитивні емоційні прояви в процесі спілкування культурними пам'ятками рідного краю; позитивне ставлення до святкових традицій рідного краю; зацікавленість історією своєї родини; позитивне ставлення дитини до дотримання власних прав та обов'язків; до дотримання прав інших людей; наявність інтересу до правової сфери життя; позитивні емоційні прояви в процесі виконання власних обов'язків, до дотримання правил спілкування з однолітками та дорослими, до справедливих рішень; позитивне ставлення до представників інших національностей; наявність інтересу до вивчення культури інших народів.

Показниками когнітивного критерію обрано: уявлення про малу й велику Батьківщину, обізнаність з державними символами України, народними традиціями, звичаями та обрядами; усвідомлення своєї причетності до малої й великої Батьківщини; наявність уявлень про правила і способи міжособистісної взаємодії між членами сім'ї, родини, іншими людьми; обізнаність з правами та обов'язками членів родини; знання про права та обов'язки дитини в родині та суспільстві; розуміння необхідності дотримання кожним власних обов'язків; уявлення про особливості народної культури інших регіонів та інших країн; обізнаність з особливостями взаємостосунків; наявність знань про морально-етичні норми поведінки в суспільстві.

Показниками діяльнісного критерію визначено: вміння залучати елементи культури рідного краю в зображальну, мовленнєву та ігрову діяльність; усвідомлення можливості й перспективи своєї участі в збереженні та

примноженні досягнень рідного краю; ініціативність у впровадженні народних ігор у самостійну і групову практичну й творчу діяльність; дбайливе ставлення до предметів побуту, витворів народної культури; прагнення до дотримання прав людини у спілкуванні з дорослими та однолітками; виконання дитиною обов'язків в родині та в дошкільному закладі; повага до праці інших; вміння вирішувати конфліктні ситуації; адекватне ставлення до дорослих та однолітків, до представників інших національностей; вміння поступатись, допомагати, домовлятись.

Отже, період дошкільного дитинства є важливим у розвитку особистості дитини, набутті нею соціальних і громадянських якостей, які розвиваються в процесі формування психічних процесів: мотивації, волі, самооцінки, рефлексії, мислення, внаслідок взаємодії з дорослими та однолітками. Характерною особливістю формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку є: активність, яка виявляється в діях, у прагненні спілкуватися з дорослими та однолітками, ділитися власним досвідом; допитливість і потреби дитини в різних видах діяльності, в процесі яких вона пізнає навколишній світ.

1.3. Аналіз сучасного вітчизняного досвіду формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку

Сучасна Україна переживає складні виклики, пов'язані з повномасштабним вторгнення російської армії на українські землі. Перед державною освітою постали важливі завдання з подолання великих випробувань, одним із яких є підготовка громадянина України, патріота з активною позицією, морально-етичними принципами, здатністю до відповідальних рішень, повагою до гідності та прав людини. Відповідальне громадянство, патріотизм, усвідомлення єдності України, діяльнісне прагнення до об'єднання народностей різних її регіонів, намагання принести користь іншим людям і суспільству

організованим чи стихійним волонтерством – стало необхідними проявами громадянськості для життєздатності України. В освітян усвідомлення і переживання порушення суверенітету, політичної незалежності та територіальної цілісності України викликало активізацію пошуку інноваційних форм та методів упровадження патріотичного виховання в контексті сучасного реформування національної освіти.

Дошкільна освіта є першою освітньою ланкою, яка закладає фундамент любові до Батьківщини, рідного краю і формує первісні уявлення про різноманіття України, красу її природи, унікальність культури її народностей, регіональну різнобарвність ремесел і мистецтв, традицій і звичаїв, що загалом сприяє формуванню ціннісного ставлення до її суверенітету, єдності і територіальної цілісності. І перед педагогами дошкільної освіти постає завдання із забезпечення якості освітнього процесу у вирішенні зазначених нагальних завдань в умовах дистанційної освіти.

Аналіз наукових досліджень доводить актуальність проблеми як для науки, так і для практики сьогодення у пошуку ефективних шляхів формування соціально-громадянської компетентності, про що свідчать публікації А. Богуш, В. Буряк, Н. Гавриш, Г. Довженок, Г. Задорожної, О. Каплуновської, Косенчук, Н. Кудикіної, Т. Піроженко, Н. Рогальської, Л. Шкрєбтїєнко, Л. Шульги.

Так, О. Косенчук висвітлює орієнтири формування соціально-громадянської компетентності та реалізації змісту освітнього напрямку «Дитина в соціумі»: в різних видах діяльності (ігровій, комунікативній, здоров'язберезувальній, художньо-естетичній, пошуково-дослідницькій тощо) із зазначенням взаємопов'язаних компонентів (емоційно-ціннісного ставлення; сформованості знань; життєвих навичок; участі батьків); методичний інструментарій (форми, методи); позицію вихователя і надає модель соціально-громадянської компетентності, яка базується на участі всіх учасників освітнього процесу (педагога, дітей, батьків), складниках соціально-громадянської компетентності (здатності до прояву особистісних якостей; розвитку соціальних почуттів; формуванні любові до Батьківщини; посильної участі дітей у

соціальних подіях) [31].

У комплексних програмах дошкільної освіти «Дитина», «Впевнений старт», «Освіта і піклування / Education & Care», «Світ дитинства», «Українське дошкільля» та інших передбачено формування в дітей старшого дошкільного віку соціально-громадянської компетентності. Серед парціальних програм пріоритетним напрямом у формуванні соціально-громадянської компетентності є національно-патріотичне виховання, що представлено чинними програмами: «Україна – моя Батьківщина» (автори Каплуновська О. М., Кичата І. І., Палець Ю. М.; за наук. ред. О. Д. Рейпольської, 2016); «Моя країна – Україна» для старшого дошкільного віку (автори Гавриш Н. В., Косенчук О. Г., Піроженко Т. О., 2022).

Так, парціальну програму «Україна – моя Батьківщина» спрямовано на виховання національно-патріотичної особистості дитини в дошкільному віці; забезпечення освітнього процесу відповідними інформацією, змістом, методичними складниками, практичними порадами. Програма вирішує завдання з ознайомлення дошкільників з історією рідного краю, життям і побутом народу України; виховання любові до рідного краю; формування духовно-моральних взаємин між людьми; виховання пошани та любові до культурного спадку свого народу та сучасного мистецтва; формування толерантного ставлення до представників інших народів, культур і традицій, до однолітків, батьків, сусідів, інших людей; культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи; формування мовленнєвої культури. Програма пропонує зміст роботи з дітьми п'ятого і шостого років життя (колективні заходи, дослідницьку діяльність, творчі завдання, екскурсії, колективну творчу (проектну) діяльність, творчі зустрічі тощо) форми методичної роботи з педагогами та поради батькам [61].

Наступна чинна парціальна програма національно-патріотичного напрямку «Моя країна – Україна» для старшого дошкільного віку спрямована на формування первинних уявлень і знань, засвоєння практичних умінь і навичок,

бажання діяти згідно з нормами соціальної моралі, прийнятими нашим народом, намір слідувати традиціям, відповідати позитивному образу українця. Програма пропонує комплект із методичних рекомендацій; хрестоматії «Моя країна – Україна», яка представлена навчальним посібником з широкою жанровою палітрою тематично об'єднаних фольклорних і літературних творів; робочого зошита з розвивальними завданнями, спрямованими на формування позитивного образу своєї країни, розширення уявлень про її національні і державні символи, історію, традиції й культуру українського народу; словника [32].

В межах нашого дослідження також вивчено парціальну програму «Україна – єдина країна» закладу дошкільної освіти № 100 «Гармонія» Запорізької міської ради, яку було відзначено золотою медаллю на XIV Міжнародній виставці «Сучасні заклади освіти – 2023». Програму спрямовано на формування в дитини старшого дошкільного віку емоційно-ціннісного ставлення до різноманітної, багатокультурної України як єдиної, соборної, цілісної і неподільної країни. Серед завдань, які вирішує освітня програма, зазначено задачі соціально-громадянського характеру: розвиток прагнення дитини до соціальної активності та самостійності, створення сприятливих умов для самореалізації дитини в різних видах діяльності відповідно до її інтересів і можливостей, культивування кращих громадянських рис української нації – дотримання правил толерантної поведінки, діяльнісної активності у спільній справі, співпереживання й солідарності, підтримки миролюбства, співдружності, співтворчості у розбудові навколишнього простору (Матеріали презентованого досвіду опубліковані на сайті «Виставкова діяльність» КЗ «ЗОІППО» ЗОР за посиланням: <http://surl.li/jwnry>).

Дану програму й презентовану на виставці авторську модель використано в нашому дослідженні для апробації й розроблення педагогічних умов із формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Зважаючи на актуальність і пріоритетність діяльнісного підходу в реалізації завдань державного стандарту дошкільної освіти, нами приділено

велика увага специфічним для дитинства видам діяльності. Формування соціально-громадянської компетентності в дошкільному дитинстві відбувається у різних видах діяльності. Особливого значення в дошкільній освіті надається ігровій діяльності, у якій відбувається «набуття соціального досвіду, удосконалюються навички соціальної взаємодії, керування власними емоціями, аргументації власної позиції, поваги до вибору командної більшості, здатності йти на вчинки, виховується повага до партнерів по грі, визнання їхніх прав, почуття громадянської активності, є ціннісним надбанням» [66, с. 41].

Набуття ціннісного емоційного ставлення сприяє активному засвоєнню дітьми когнітивного досвіду і сформованості уявлень про себе, свою сім'ю, друзів, рідні вулицю, селище, місто, Батьківщину, звичаї та традиції, правила поведінки, можливість робити вибір і нести за нього відповідальність. Ціннісним набуттям ігрової діяльності є формування культури поведінки, поваги до партнерів по грі та здобуття досвіду взаємодії на основі визнання їхніх прав, аргументації власної позиції, поваги до вибору командної більшості, здатності йти на поступки тощо.

Важливий потенціал у формуванні соціально-громадянської компетентності мають ігри, що виникають за ініціативою дітей і описані в наукових джерелах як: самодіяльні (ігри-експериментування, сюжетні ігри); які ініціюються дорослими і мають навчальний (дидактичні, сюжетно-дидактичні, рухливі, ігри з правилами), дозвіллевий (інтелектуальні, ігри-забави, розваги, театральні, святково-карнавальні) характер; традиційні або народні ігри (обрядові, тренінгові, дозвіллеві). Науковці вказують на значення цих ігор у вирішенні завдань із соціалізації, формуванні життєвих навичок і культури поведінки, вихованні поваги до партнерів, вміння узгоджувати з ними особисті потреби, приймати рішення і здійснювати свідомий вибір, дотримуватись правил тощо [66].

Не зважаючи на те, що велика перевага надається науковцями та практиками самодіяльним іграм, навчальні ігри мають великий потенціал у формуванні соціальних і громадянських цінностей в дошкільників.

Сучасні науковці відзначають роль дидактичних ігор у навчанні, розвитку і вихованні дитини та виокремлюють критерії класифікації ігрової діяльності:

- мотиваційно-цільовий – інтерес до подій у навколишньому середовищі, емоційна зацікавленість діяльністю дорослої людини, бажання її наслідувати тощо;

- процесуально-операційний – розумові процеси; предметно-практичні ігрові дії (з урахуванням матеріальних умов і гри; міжособистісна комунікація);

- змістовий – відображення впливів навколишнього середовища, інформація з літературних та інших джерел;

- контрольно-оцінний – установлення відповідності між уявною роллю та своїм умінням відтворити власне уявлення, задоволення або незадоволення від перевтілення, бажання внести корективи в подальші ігри;

- результативний – чуттєво-практичний досвід особистості; уточнення уявлень і збагачення знань; набуття навичок розв'язання конфліктів, набуття вмінь перетворювати матеріальне середовище тощо [34, с. 46].

Сучасна практика пропонує змістовні напрацювання дидактичних ігор для використання в освітньому процесі з дітьми старшого дошкільного віку.

Так, система ігор, розроблена О. Гавловською (ЗДО № 228 ЗМР), містить ігри-вправи на актуалізацію «Я»; розв'язання ситуацій з певним соціально-правовим змістом; дидактичні ігри; ігри-стратегії; сюжетно-рольові ігри і сприяє формуванню вольових якостей, набуттю дітьми досвіду діяти за певними правилами та регламентувати за допомогою них власну поведінку, самостійно приймати рішення, визнавати свої помилки, відстоювати свою гідність, реалізовувати природні можливості [12].

Зазначена система ігор вирішує завдання з адаптації старшого дошкільника до соціальних умов, формує здатність встановлювати взаємини з навколишніми, розвиває комунікативну активність. Для формування соціально-громадянської компетентності важливо допомогти дитині опанувати навички комунікації в людських взаєминах, вміння вербалізувати власну думку, усвідомити способи конструктивного налагодження взаємовідносин тощо.

Українська вчена Г. Задорожна виокремлює у формуванні основ громадянської культури особистості завдання з правового виховання: освоєння системи моральних еталонів (цінностей і сенсу діяльності людини, суспільно значущих нормативів і вимог, способів розуміння і пояснення емоційних станів своїх і інших людей, усвідомлення власних переживань); здатності управляти своєю поведінкою, діяти відповідно до соціальних вимог, планувати свої дії на основі первинних ціннісних уявлень вона з цікавістю і захопленням сприймає різноманітні правила і закони, що учені пояснюють специфікою соціальної ситуації розвитку, орієнтацією дитини на особистість дорослого, учителя як представника суспільства [22].

Суголосно вирішується питання практиками з ознайомлення дошкільнят із поняттям «право», яке відбувається з урахуванням вікових особливостей дітей: під час обговорення фрагмента казки, історії, відео, в процесі рольових, дидактичних ігор, дослідної діяльності тощо. Так, система занять із правового виховання «Свої права люби і знай, обов'язки не забувай!» О. Середи (КДНЗ «Посмішка» Чернігівської селищної ради Запорізької області) спрямована на забезпечення правової освіти дітей дошкільного віку засобами запровадження в освітній процес інформаційно-комунікативних технологій. Вихователь організовує обговорення з дітьми проблемних ситуацій після сприйняття казки для формулювання висновків щодо висловлень, дій героїв, їхніх прав і обов'язків і підводить дітей до усвідомлення власних прав [50].

Сучасні вчені (А. Богущ, В. Буряк, Н. Гавриш, Г. Довженок та ін.) розглядають усну народну і художньо-літературну творчість як джерело культурно-соціального досвіду, засвоєння загальнолюдських, патріотичних норм і цінностей. Використання усної народної творчості й літературних творів долучає дітей до такої закодованої ментальності українців, як: щирість, гостинність, розум, мужність, відвага, працьовитість, готовність захищати рідну землю. Важливу роль у формуванні моральних і національно-патріотичних почуттів відіграють народні казки. В. Сухомлинський вважав казку невичерпним джерелом національно-патріотичного виховання: «Створені народом казкові

образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення... Казка – це духовне багатство народної культури, пізнаючи які дитина пізнає серцем рідним народом» [58, с. 177]. Л. Шкрєбтієнко підтримує цю думку і вважає народну казку ефективним засобом формування моральних цінностей, патріотичних почуттів, орієнтації на ідеали, в яких оспівуються такі цінності, як чесність, хоробрість, волелюбність, вірність тощо [65].

Практичні здобутки освітян пропонують упровадження в систему ЗДО художньо-естетичної діяльності (малювання, ліплення, аплікації, музичної), комплексних та інтегрованих занять за різними освітніми напрямками, гурткової роботи, вечорів-розваг з формування ціннісного ставлення та поваги до культурних надбань українського народу, представників різних національностей і культур.

Так, під час інтегрованого заняття «Весняна Диво-квітка» у формі квест-подорожі (В. Малєнко, К. Єльчищева, К. Капабухова) вирішуються завдання зі збагачення уявлень про фольклор України, національні традиції та обряди українського народу; формування здатності переживати музичні образи та усвідомлювати емоційний зміст творів; розвитку музичних та творчих здібностей засобами фольклору; прищеплення інтересу до національного колориту, любові до української мови [36].

Важливий вплив на формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку здійснює пошукова діяльність. Н. Рогальська підкреслює ціннісне значення поєднання світу дитинства і світу дорослих у різних видах проєктної діяльності національного, громадянського, патріотичного спрямування: проєкти ознайомлення дітей з історією рідного міста, села, облаштування міні-музеїв, створення культурно-історичних осередків закладів дошкільної освіти. Вчена наголошує, що під час залучення дітей у співпраці з дорослими до пізнання культурно-історичної спадщини українського народу важливо спрямовувати його на усвідомлення цінностей минулого, сьогодення і майбутнього [47].

Практичні здобутки пропонують цікаві для дітей колективні справи, спільну пошукову діяльність у вирішенні проблемних завдань - проєкт, участь у якому сприяє набуттю дітьми індивідуального досвіду спільної життєдіяльності, умінню співпрацювати в команді, обирати шляхи та способи розв'язання проблем.

Так, освітній проєкт «Ми – українці» (М. Головкина) запроваджено в освітній процес з метою формування в дітей духовно-моральних цінностей та ознайомлення з традиціями українського народу, виховання шанобливого ставлення до творчості народних майстрів, історії рідного краю, любові до Батьківщини у тісній співпраці з батьками вихованців. Реалізація проєкту здійснюється в ігровій формі через залучення дітей до різних видів творчої та практичної, патріотично орієнтованої діяльності (пізнавальної, мовленнєвої, образотворчої, ігрової, трудової тощо) у тісній взаємодії з сім'єю [14].

Проєктна діяльність з патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку допомагає вирішувати завдання з виховання громадянина і патріота своєї країни; формування етично-моральних цінностей у дошкільнят; створення в дитячій установі наочно-розвивального середовища, що загалом сприяє успішному формуванню соціально-громадянської компетентності.

Отже, пошуки сучасних науковців і практиків шляхів розв'язання проблеми формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку доводять ефективність різних видів діяльності у збагаченні особистого досвіду дитини. Науково доведено і підтверджено практикою дошкільної освіти, що такі види діяльності як: ігрова, комунікативна, художньо-естетична, проєктна, сприяють формуванню в дітей дошкільного віку здатності до прояву особистісних якостей, розвитку соціальних почуттів, формуванню любові до Батьківщини, активізації посильної участі у соціальних подіях і забезпечують ефективність формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку.

Таким чином, аналіз науково-теоретичних засад досліджуваної проблеми дозволяє зробити висновок, що поняття соціально-громадянської

компетентності базується на здатності ефективно реалізовувати соціальні функції в межах соціальних норм, активно діяти відповідно до демократичних принципів і громадянської позиції. У контексті дошкільної освіти соціально-громадянська компетентність розглядається як здатність дитини виявляти особистісні якості, соціальні почуття, любов до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на поліпшення спільного життя. Згідно з визначенням в структурі соціально-громадянської компетентності науковці виокремлюють емоційно-ціннісний, когнітивний і діяльнісний компоненти.

Період дошкільного дитинства є важливим у розвитку особистості дитини. Характерною особливістю формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку є: активність, яка виявляється в діях, у прагненні спілкуватися з дорослими та однолітками, ділитися власним чуттєвим досвідом; допитливість і потреби дитини в різних видах діяльності, в процесі яких вона пізнає навколишній світ, набуває соціальні й громадянські якості, які розвиваються в процесі формування психічних процесів: мотивації, волі, самооцінки, рефлексії, мислення, внаслідок взаємодії з дорослими та однолітками.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку

Для розроблення педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку вважаємо за необхідне з'ясувати сутність поняття «педагогічні умови» та здійснити аналіз вітчизняного досвіду із проблеми дослідження.

Термін «педагогічні умови» широко висвітлено в науково-теоретичних джерелах і трактується здебільшого як певна обставина чи обставини, які впливають (прискорюють чи гальмують) на формування та розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості [8].

Так, під «педагогічними умовами» науковці розуміють: взаємопов'язану сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, яка забезпечує високу результативність навчального процесу і відповідає психолого-педагогічним критеріям оптимальності [37]; «...сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів і матеріально-просторового середовища, спрямованих на вирішення поставлених у педагогіці завдань» [51, с. 152].

Аналіз наукових досліджень доводить, що єдиної позиції щодо педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку в наукових колах не існує, і в літературі відображено різноманітні аспекти: створення розвивального предметно-просторового середовища, спрямованого на розвиток у дітей активності, ініціативності та самостійності у різних видах діяльності; запровадження методологічних

підходів; програмно-методичне забезпечення; педагогічно доцільне спілкування вихователя з дитиною; проєктування освітнього процесу; педагогічні методи й прийоми; використання інноваційних технологій тощо.

А. Скемська вважає, що процес формування громадянської компетентності і виховання громадянина демократичного суспільства передбачає врахування таких педагогічних умов: використання народної творчості, традицій українського народу; наповнення освітнього змісту громадянським компонентом; підвищення професійної компетентності педагогів із питань громадянського виховання; гуманізація і демократизація педагогічної взаємодії й забезпечення позитивного емоційного стану здобувачів освіти; проєктування розвитку громадянських якостей і прагнення їхньої у власній поведінці; індивідуальний підхід, вміння педагога бачити у кожній дитині особистість, визнавати за нею право на власні погляди, захоплення, інтереси [52, с. 2].

Організаційно-педагогічні умови з формування соціально-громадянської компетентності в дітей дошкільного віку включають компоненти, пов'язані з організацією освітнього процесу, складниками якого є змістове і методичне забезпечення в різних видах освітньої діяльності: ігровій, комунікативній, здоров'язбережувальній, художньо-естетичній, пошуково-дослідницькій тощо.

Базуючись на змісті стандарту дошкільної освіти, наукових визначеннях сутності поняття «педагогічні умови», його складників і дослідження означеної проблеми, Л. Шульга розглядає педагогічні умови з формування соціально-громадянської компетентності в дітей дошкільного віку в комплексі: розвивальне середовище; взаємодія учасників освітнього процесу на гуманних і демократичних засадах; збагачення особистого досвіду дитини в різних видах діяльності; можливість прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини, участі в соціальних подіях [66, с. 41].

Л. Шкрєбтієнко доводить ефективність педагогічних умов (у патріотичному вихованні старших дошкільників), які розглядає як: «змістове та методичне забезпечення процесу формування патріотичних почуттів; створення у ЗДО освітньо-виховного середовища; забезпечення взаємодії педагогів та сім'ї,

що, на наш погляд, ураховує всі основні аспекти проблеми і сприяє її ефективному вирішенню» [64, с. 154].

В інструктивно-методичних рекомендаціях «Про організацію національно-патріотичного виховання у дошкільних навчальних закладах» (додаток до листа МОН від 25 липня 2016 р. № 1/9-396) надано характеристику життєвих компетентностей дитини в контексті національно-патріотичного спрямування, визначено та обґрунтовано основні умови ефективної реалізації завдань з національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку в закладі дошкільної освіти: організація розвивального середовища; програмно-методичне забезпечення освітнього процесу; інтегрування різних форм роботи з дітьми, методів, засобів педагогічного впливу, видів дитячої діяльності; систематичне вивчення стану освітньої роботи, її результативності; оптимізація методичної роботи з кадрами, застосування сучасних засобів інформування з професійних питань, використанням інтерактивних форм підвищення фахової майстерності педагогів закладу; зв'язок з іншими навчальними закладами, науковими установами, музеями, громадськими, волонтерськими організаціями тощо; співпраця з батьками вихованців у питаннях психолого-педагогічної просвіти, залучення до участі в освітньому процесі ЗДО; своєчасна і дієва допомога з боку управлінських, методичних служб різних рівнів. [43].

О. Косенчук зазначає важливість у вирішенні завдань із формування соціально-громадянської компетентності педагогічних умов, оскільки вважає, що прогресивна орієнтація чинних на сьогодні освітніх програм ще не гарантує їх успішного запровадження. При цьому вчена головною умовою реалізації програмових завдань і Державного стандарту в ситуації війни називає необхідність у гнучкому реагуванні на «живі» ситуації з урахуванням реальних потреб та інтересів дітей, тепер стає: «Педагогічні колективи мають діяти більш самостійно і відповідально, усвідомлюючи всі ризики конкретних умов, у яких їм доводиться працювати, виважено оцінювати свій потенціал і ресурси, щоб зберегти себе і дітей та реалізувати завдання, визначені держстандартом» [32, с. 9]. Забезпечення зазначеної умови вчена вбачає формування у вихователів

рефлексивних умінь у методичній роботі, підготовку педагогів-фасилітаторів.

Відзначаючи роль педагогів і батьків у формуванні соціально-громадянської компетентності дітей, що можна розглядати як другу умову успішного вирішення завдань із формування соціально-громадянської компетентності, О. Косенчук вказує на необхідність консолідації зусиль педагогів і батьків. Авторка конкретизує вказані умови наступними положеннями:

1. Позиція вихователя: знати, поважати і захищати права дітей; проявляти повагу до людської гідності, різноманітності, показувати приклад спілкування на основі взаємної поваги; організовувати розвивальний простір для ознайомлення дітей із правами та обов'язками людини в демократичному суспільстві; створювати умови для набуття вихованцями соціального досвіду; підтримувати ініціативу дітей щодо участі в різних видах діяльності; надавати можливість прийняття рішень щодо власної участі в розв'язанні питань життя групи; стимулювати батьків до спільного прийняття рішень, що стосуються функціонування ЗДО, групи, наприклад, спільної організації заходів, у яких беруть участь діти; взаємодіяти з батьками з питань набуття їхніми дітьми соціально-громадянської компетентності; забезпечувати усвідомлення дітьми своєї індивідуальності, унікальності та цінності для колективу; підтримувати дітей, коли вони ініціюють взаємодію, висловлюють свої думки, демонструють дружні стосунки; говорити про норми взаємодії між людьми та пропонувати дітям розробляти такі норми і правила разом; допомагати дітям встановлювати власні межі, поважати межі інших, знаходити шляхи розв'язання конфліктних ситуацій; запобігати проявам булінгу в освітньому середовищі, зупиняти їх; сприяти формуванню в дітей лідерських якостей тощо [32, с. 10].

2. Участь батьків: реалізація в родині принципів демократії, що ґрунтуються на повазі до особистості дитини та її прав; створення умов для вибудовування міжособистісної продуктивної і толерантної дитячо-батьківської взаємодії; розмов про права дитини, моделювання відповідної поведінки та висловлювання особистих поглядів і думок задля набуття соціального досвіду;

залучення дитини відповідно до її вікових можливостей до участі в житті сім'ї / родини, закладу дошкільної освіти, громади в різних формах дозвілля, спільних подорожей, прогулянок тощо; залучення дитини до спостереження за об'єктами соціального довкілля в повсякденному житті та в процесі ігор, прогулянок, екскурсій, дозвілля, соціальних і благодійних акцій, проєктів тощо; розповідання дитині про важливі події в житті сім'ї / родини, міста, громади; обговорення різних прикладів і моделей поведінки, зокрема з власного досвіду, бесіди про взаємини з іншими людьми, про повсякденну діяльність та значущі події, у яких доведеться брати участь дитині; заохочення дитини до спілкування й участі в спільних справах, наприклад, пошук інформації, відповідей на запитання, врахування дитячих інтересів та побажань у плануванні родинного дозвілля; надання дитині права вибору способів діяльності, дій, висловлювання власної думки тощо; моделювання життєвих ситуацій для формування готовності дитини до посиленої участі в демократичних процесах, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві [32, с. 10].

Проаналізувавши науково-педагогічну літературу з проблеми, зроблено висновок, що науковці не мають однозначної відповіді щодо визначення педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку.

Однак, ураховуючи вимоги державного стандарту і воєнний стан, в якому перебуває українська держава, вважаємо за доцільне визначити як актуальні наступні напрями педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності: організація безпечного розвивального середовища; наявність програмно-методичного забезпечення освітнього процесу; запровадження цифрових освітніх ресурсів для дітей старшого дошкільного віку; інтегрування гри з різними видами дитячої діяльності, забезпечення активного самовираження дітей; спрямування взаємодії з батьками на успішну самореалізацію дитини.

2.2. Модель реалізації педагогічних умов із формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку

Проаналізувавши науково-педагогічну літературу з проблеми, зроблено висновок, що для формування соціально-громадянської компетентності старших дошкільників важливими є педагогічні умови:

- організація безпечного розвивального середовища;
- наявність програмно-методичного забезпечення освітнього процесу;
- запровадження цифрових освітніх ресурсів для дітей старшого дошкільного віку;
- інтегрування гри з різними видами дитячої діяльності, забезпечення активного самовираження дітей;
- спрямування взаємодії з батьками на успішну самореалізацію дитини.

Модель реалізації педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку (Модель) розроблено на основі аналізу науково-теоретичних джерел, представленого в розділах 1.3 і 2.1 нашого дослідження та перспективного досвіду роботи закладу дошкільної освіти №100 «Гармонія» Запорізької міської ради та апробовано в закладі дошкільної освіти (ясла-садок) №89 «Казковий світ» Запорізької міської ради в групі дітей старшого дошкільного віку «Пізнайки» у 2022-2023 навчальному році.

Мета Моделі: формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти.

Завдання:

1. Організація простору для забезпечення освітнього процесу.
2. Урахування результатів сучасних досліджень вітчизняних науковців із проблеми формування соціально-громадянської компетентності.
3. Упровадження інноваційних практик дошкільної освіти з формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.
4. Апробація наявного програмно-методичного забезпечення з

формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

5. Запровадження цифрових технологій в освітній процес ЗДО.
6. Забезпечення пріоритету гри в організації освітнього процесу.
7. Використання діяльнісного підходу у формуванні соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.
8. Організація ефективної взаємодії всіх учасників освітнього процесу.
9. Сприяння творчій самореалізації дітей старшого дошкільного віку в процесі художньо-естетичної діяльності.

Структура розробленої Моделі складається з трьох модулів: організаційно-педагогічний, педагогічно-технологічний, соціально-педагогічний (рис. 2.1.).

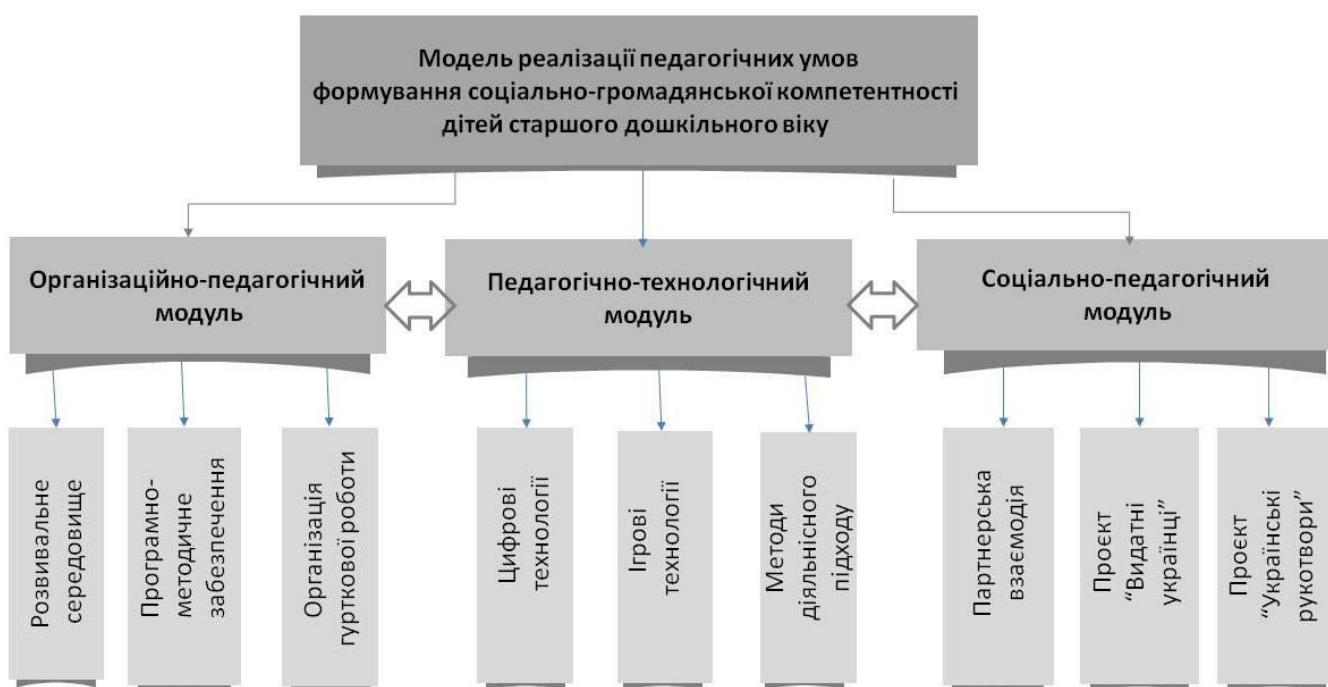

Рисунок 2.1. Структура Моделі реалізації педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку

Розглянемо більш детально зміст розробленої моделі.

Організаційно-педагогічний модуль представлено структурними компонентами: розвивальне середовище, програмно-методичне забезпечення, організація гурткової роботи.

Розвивальне середовище раціонально організоване в просторі й часі, змістовно насичене різноманітними предметами й ігровими матеріалами для забезпечення різних видів діяльності, підготовлене до трансформування в залежності від змін освітньої ситуації, поліфункціональне для використання в різних видах дитячої активності, варіативної реалізації дітьми та забезпечення вільного вибору і доступу дітей дошкільного віку, передбачає відповідність всіх її елементів вимогам із забезпечення надійності й безпеки їх використання, що дозволяють стимулювати ігрову, рухову, пізнавальну та дослідницьку активність вихованців групи.

У такому середовищі дошкільник має можливість долучитися до активної пізнавальної й творчої діяльності, в процесі якої розвиваються його допитливість, уява, розумові здібності, комунікативні навички. Пізнавальне середовище сприяє встановленню, утвердженню почуття впевненості в собі, дає змогу дошкільнику використовувати власні здібності, виявляти самостійність, ініціативність, творчість.

Створення розвивального середовища соціально-громадянського напрямку організовано в предметному середовищі групи «Пізнайки». Для забезпечення якісного саморозвитку особистості дитини старшого дошкільного віку під час моделювання пізнавального середовища нами враховано: базові компоненти предметно-розвивального середовища; предметний зміст для самостійної або спільної з дорослими й однолітками діяльності; ігри, предмети й ігрові матеріали для самостійної або спільної діяльності; забезпечення й активне використання можливостей пізнавально-діяльнісного простору дітьми (поділ на центри інтересів – ігровий, художньо-естетичний, конструктивний, дослідницький тощо); зовнішнє оформлення інтер'єру та ін.; тимчасові зміни предметного змісту для стимулювання дитячої активності, урахування змін, що відбуваються в пізнавальній діяльності дитини і пов'язаних із нею логічних операціях; навчально-методичні посібники, які вихователі використовують у навчанні; обладнання для різноманітних типів діяльності дітей (мольберти, підлогові покриття, ігрові та спортивні куточки, куточки для експериментування та ін.).

Діяльність в умовах створеного середовища дає змогу дитині проявити допитливість, пізнавати навколишній світ без примусу, прагнути до творчого осмислення пізнаного. Середовище має привабливий вигляд; є природним фоном для життєдіяльності дитини; позитивно впливає на емоційний стан; допомагає дитині індивідуально пізнавати довкілля; дає змогу дошкільнику займатися самостійною діяльністю.

Розвивальний простір зоновано з урахуванням інтересів, здібностей та потреб вихованців: куточки для сюжетно-рольових та режисерських ігор; пізнавальної активності (спостереження за природними явищами, експериментування з різними матеріалами, розвиток математичних уявлень та мовлення); самостійної діяльності (конструювання, моделювання, художня творчість та ін.); рухливої активності (спортивні ігри, змагання); розвивальних та настільно-друкованих ігор; відпочинку.

Для насичення розвивального простору соціально-громадянського напрямку групу «Пізнайки» було облаштовано національним куточком. Зважаючи на дистанційний формат освіти в 2022-2023 навчальному році нами запроваджено в розвивальний простір Освітній ХАБ «Дітям про Україну» у двох форматах: очному і дистанційному. Очний формат представлено дитячою мапою України, зоною спілкування для комунікативної діяльності; «куточками творчості» (стіл, полицка з книжками, альбомами, листівками, матеріалами та інструментами для художньо-естетичної та пошуково-дослідницької діяльності; атрибутами для ігрової та здоров'язберезувальної діяльності).

Дистанційний формат освітнього хабу представлено інтерактивною мапою України, яку розміщено авторами на сайті ЗДО № 100 за адресою URL: <https://zdo100.pp.ua/proiekt-ditiam-pro-ukrainu/> поряд із «цифровим гідом» у вигляді переліку QR-кодів, за допомогою яких можна перенестись у будь-яку область України; віртуальною полицкою з легендами та міфами для дітей; інтерактивними іграми, вступне відео до подорожі країною тощо (Додаток А).

Освітній ХАБ «Дітям про Україну» забезпечує системну реалізацію розробленої Моделі, дозволяє на сучасному рівні організувати якісний освітній

процес із дітьми як в очному, так і в дистанційному форматі, активізувати емоційно-чуттєву сферу дітей в процесі пізнання унікальних особливостей різних куточків України і в різних видах діяльності прожити набуту інформацію.

Програмно-методичне забезпечення в організаційно-педагогічному модулі Моделі представлено парціальною програмою «Україна – єдина країна», яка спрямована на формування в дитини старшого дошкільного віку емоційно-ціннісного ставлення до різноманітної, багатокультурної України як єдиної, соборної, цілісної і неподільної країни.

Програма складається з розділів, в яких унормовано завдання з формування емоційного-ціннісного ставлення, сформованості уявлень та практичних навичок за освітнім змістом: «Єдина Україна» – прапор, гімн і герб; мапа, територія, області, «Мальовничий дивокрай» – природа, рослинний, тваринний світ; «Подорож у давнину» – історична спадщина та видатні місця; «Сучасне обличчя України» – міста і селища, господарство; «Натхнення України» – музеї, мистецтво, народні ремесла, український фольклор, традиції і звичаї, видатні люди.

Очікуваними результатами реалізації програми передбачено зрощення дитини, здатної до: виявлення емоційно-ціннісного ставлення до різноманітної, полікультурної України як єдиної, соборної, цілісної і неподільної Батьківщини; усвідомлення країни як єдиної держави з різними територіями і краєвидами, історичним минулим, господарством, культурними особливостями і видатними людьми; соціальної активності, самостійності, самореалізації в різних видах діяльності відповідно до інтересів і можливостей та дотримання правил толерантної поведінки, підтримкою миролубства, співдружності, співтворчості у розбудові навколишнього простору.

Організація гурткової роботи. Діяльність із формування соціально-громадянської компетентності організується двічі на тиждень у другу половину дня в рамках роботи гуртка «Маленькі громадяни України» для дітей 6-го року життя. Орієнтовна щомісячна кількість занять – 8 (7). Педагогічний аналіз знань, умінь і навичок дітей дошкільного віку проводиться 2 рази на рік (вступний – у

вересні, підсумковий – в травні). Тривалість заняття 25–30 хв. Спосіб організації дітей під час гурткової роботи залежить від цілей та завдань кожного педагогічного заходу. Використовується три основних способи організації дітей: фронтальний, груповий, індивідуальний.

Педагогічно-технологічний модуль розробленої Моделі представлено цифровими технологіями, ігровими технологіями, методами діяльнісного підходу.

Цифрові технології. Запровадження цифрових технологій дозволило організувати освітній процес у дистанційному форматі і використати систему освітніх відео та презентацій у взаємодії з дітьми та батьками. Зміст цифрового навчально-методичного забезпечення, яке представлено у вигляді 27 презентацій обласних центрів України у форматі РРХ та 25 освітніх відеоподорожей областями України, є дидактичним медійним додатком до парціальної програми. Система занять з формування емоційно-ціннісного ставлення до України представлена розробленими відео в формі віртуальних подорожей країною, розміщеними на каналі ЗДО № 100 «Гармонія» в Youtube (Додаток Б).

Кожна змістовна презентація складена за певним планом та не перевищує за кількістю 25 слайдів. Зручним цифровим інструментом є те, що кожна область має власний QR-код, зчитавши який, з легкістю можна дізнатися педагогу про особливості певного краю та розповісти дитині про Україну.

Систему розроблених відеоподорожей в ЗДО №89 «Казковий світ» адаптовано в освітній процес групи «Пізнайки» і запроваджено в процесі занять інваріантної частини – з розвитку мовлення, ознайомлення з навколишнім, образотворчій та музичній діяльності. Перспективне планування за парціальною програмою «Україна – єдина країна» рекомендує тематику занять різними областями України і пов'язано з анонсами подорожей.

Ігрові технології, що представлені в педагогічно-технологічному модулі розробленої Моделі, запроваджуються в освітній процес під час занять, адже основним пріоритетом знайомства з країною є ігрова діяльність. Система містить матеріали для ігрової активності за особливостями кожного регіону України, що

створює умови для емоційного переживання дитиною культурних надбань, історичних фактів, природних та інших особливостей різних куточків нашої країни. Наприклад: Київська область – гра «Готуємо Київський торт», Запорізька область – гра «Одягни козачат на Січі», Львівська область – гра «Львівські солодоші» тощо. У процесі гри дитина засвоює той обсяг знань, який пропонує педагог. Для закріплення отриманої інформації під час мандрування країною, наприкінці заняття дітям пропонується гра. Наприклад, дитяче лото «Дітям про Україну» надає дітям можливість цікаво візуально запам'ятати архітектурні споруди, пам'ятники, промисловість або мистецькі витвори, які властиві саме той або іншій області (Додаток В).

Методи діяльнісного підходу реалізовано в Моделі за допомогою запровадження різних видів діяльності під час занять інваріантної та варіативної складової. Так, методи художньої творчості є важливою складовою у формуванні емоційно-ціннісного ставлення до України і містить активності дітей в таких видах діяльності, як малювання, ліплення, аплікація, конструювання, гра на музичних інструментах, музично-ритмічна, театралізована. В процесі художньо-естетичної діяльності діти мають можливість обрати серед наданих варіантів засоби для творчого самовираження і створити образ, на який надихнула зустріч. Діяльнісний підхід в ознайомленні з рідним краєм та Україною дозволить кожній дитини реалізувати набутий досвід художніми засобами.

Соціально-педагогічний модуль представлено партнерською взаємодією, проєктами «Видатні українці», «Українські рукотвори».

Партнерська взаємодія. Соціально-педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності дітей сприяють партнерській взаємодії між вихователем та дитиною, між дитиною і дітьми групи та свободі прояву дитини в колективі однолітків, її самостійності в судженнях, намірах, виборі діяльності дитини в процесі математичної освіти. Метою роботи з даного напрямку стало залучення батьків і дітей до співпраці з вихователями з питань формування соціально-громадянської компетентності дітей. Зміст роботи здійснювався за трьома напрямками: робота з педагогічним колективом; робота з

дітьми; робота з батьками.

Робота з педагогічним колективом полягала в усвідомленні важливості і необхідності формування соціально-громадянської компетентності особистості дитини. У ході консультацій («Виховуємо громадянина», «Формування соціально-громадянської компетентності у дошкільників», «Організація сприятливого для соціального розвитку дитини розвивального середовища в домашніх умовах» та ін.), семінарів («Працюємо над методом проєктів», «Робота з батьками в закладі дошкільної освіти. Сучасний погляд»), педрад («Взаємодія з батьками як частина імідж-проєкту закладу дошкільної освіти», «Удосконалення роботи з родиною з питань соціального розвитку дошкільників») педагоги ознайомилися з науковими дослідженнями з даної проблеми, засвоїли зміст, форми та методи соціального розвитку, опрацювали основні елементарні терміни та в ході ділових ігор педагоги отримали знання щодо проведення ефективних форм роботи з батьками з соціального розвитку дітей.

Робота з дітьми полягала у формуванні елементарних уявлень про соціум, розвитку вміння орієнтуватися в різних життєвих ситуаціях, використовувати соціальні навички в житті.

Робота з батьками – залучення батьків до активної співпраці з питань соціально-громадянського напрямку в розвитку дошкільників під час реалізації проєктів: «День Добрих справ»; «Проведення добродійних акцій»; «Організація спільних виставок, творчих робіт» тощо.

Метою створення проєкту «День Добрих справ» є залучення батьків до взаємодії в спільних справах з ЗДО, яка спрямована на зміцнення матеріально-технічної бази та організації освітнього процесу. День добрих справ сприяє залученню дошкільнят та батьків до процесу виготовлення необхідних груп речей; вихованню бажання виконувати корисні справи; формуванню дбайливого ставлення до продуктів людської праці; вихованню в дітей почуття гордості за рідних, які прийшли на допомогу дитячому садку.

Проєкт «Проведення добродійних акцій» мала за мету залучення батьків

до виховного процесу дітей та співпраці з ЗДО і сприяла: вихованню бажання піклуватися про людей, тварин, пташок; здійснювати добрі вчинки; виготовляти своїми руками вироби і безкорисно розпоряджатися цими виробами; формувати такі риси особистості, як доброта, милосердя.

Проект «Організація спільних виставок, творчих робіт» мала за мету: виховання в дітей, педагогів і батьків бажання втілювати свої думки та почуття засобами конструктивної діяльності, художньої праці; формувати дбайливе ставлення до речей, предметного світу, до ручної праці; спонукати дітей і батьків до спільної діяльності, змістовного проведення дозвілля; сприяти художньо-естетичному розвитку; розвивати базові якості особистості: самостійність, працелюбність, людяність, самодостатність, креативність.

Наступні складові соціально-педагогічного модуля представлено проектами соціально-громадянського напрямку, завдяки яким діти старшого дошкільного віку у взаємодії з дорослими долучаються до історичного досвіду рідної країни та усвідомлення його значення.

Проектна діяльність спрямована на розвиток ініціативності та самостійності дітей, врахування їхньої індивідуальності, особливостей психічних процесів, рівня знань, умінь та досвіду, характеру. Тому важливо, щоб проект був цікавим для дітей, завдання посильними, а зміст зрозумілим та відповідати вимогам особистісно орієнтованого підходу. В такій організації проектної діяльності кожна дитина має змогу виявити свій життєвий досвід, свої здібності, долучитися до спільної творчості, отримати задоволення від процесу і результату діяльності. Суспільна значущість проектів сприяє формуванню в дітей загальнолюдських цінностей, почуття відповідальності, обов'язку, самостійності, взаємодопомоги. Проектна діяльність соціально-громадянського напрямку в активній формі співтворчості відкриває перед дітьми цікаву інформацію про конкретні історичні події, пов'язані з рідним містом, видатних людей свого краю, що сприяє формуванню ціннісного ставлення й любові до рідних місць, гордості за свій народ, відчуття своєї нерозривності з усім навколишнім. Діти усвідомлюють, що їх місто, ліс, річка, вулиця, всі люди які

жили та живуть в їхньому рідному краї – частинка Батьківщини.

Проєкт «Видатні українці» спрямовано на виховання громадянина і патріота своєї країни; формування етично-моральних цінностей у вихованців; створення наочно-розвивального середовища, що сприятиме патріотичному вихованню. Проєкт вирішує завдання:

- ознайомлення дітей з історією рідного міста та видатними людьми минулого та сучасності, які прославляли Україну та Запорізький край;
- формування уявлення про те, що Україна та рідне місто Запоріжжя мають давню історію;
- формування духовно-етичного ставлення та почуття приналежності до рідного краю, його історичного минулого та культурної спадщини свого народу;
- виховання інтересу до минулого рідного краю та поваги до видатних людей минулого та сучасності;
- виховання в дитині дошкільного віку почуття гордості за своє рідне місто, видатних людей свого краю.

Результатом запровадженого проєкту передбачено: створення наочно-розвивального середовища для втілення у життя засад патріотичного виховання дошкільнят; формування в дітей ціннісного ставлення до рідного краю, його історичного минулого, поваги до видатних людей минулого та сучасності, усвідомлення дітьми своєї національної приналежності, виховання почуття гордості; підвищення рівня загальної культури вихованців, їх зацікавленості до пізнання країни, в якій вони народилися.

Проєкт «Українські рукотвори» спрямовано на виховання громадянина і патріота своєї країни; формування етично-моральних цінностей; створення в ЗДО наочно-розвивального середовища, що сприятиме патріотичному вихованню. Проєкт вирішує завдання:

- ознайомлення дітей з ремеслами українського народу;
- формування інтересу та поваги до народних традицій, звичаїв та обрядів, пов'язаних з виготовленням виробів з різних напрямків декоративного народного мистецтва України;

- формування зацікавленості до народної творчості;
- формування позитивного ставлення до своєї національної культури;
- формування у дітей ціннісного ставлення до рідного краю, його історичного минулого, поваги до ремісників - представників народних промислів України минулого та сучасності, усвідомлення дітьми своєї національної приналежності, виховання почуття гордості з того;
- формування духовно-етичного ставлення та почуття приналежності до рідного краю, його історичного минулого та культурної спадщини свого народу;
- забезпечення розвитку емоційно-чуттєвої сфери дитини та формування її емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу;
- розвиток творчих задатків і здібностей дитини;
- виховання любові до праці та шанобливого ставлення до людей праці.

Результатом запровадженого проєкту передбачено: створення наочно-розвивального середовища для втілення у життя засад патріотичного виховання дошкільнят; формування у дітей ціннісного ставлення до рідного краю, його історичного минулого, поваги до ремісників – представників народних промислів України минулого та сучасності, усвідомлення дітьми своєї національної приналежності, виховання почуття гордості; підвищення рівня загальної культури вихованців, їх зацікавленості до пізнання країни, в якій вони народилися.

Таким чином, розроблена Модель реалізації педагогічних умов спрямована на формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти і вирішення завдань: з організації простору для забезпечення освітнього процесу; урахування результатів сучасних досліджень вітчизняних науковців із проблеми формування соціально-громадянської компетентності; упровадження інноваційних практик дошкільної освіти з формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку; апробацію наявного програмно-методичного забезпечення з формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку; запровадження цифрових

технологій в освітній процес ЗДО; забезпечення пріоритету гри в організації освітнього процесу; використання діяльнісного підходу у формуванні соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку; організацію ефективної взаємодії всіх учасників освітнього процесу; сприяння творчій самореалізації дітей старшого дошкільного віку.

2.3. Методика організації освітнього процесу з формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку в контексті запровадженої Моделі

Успішність упровадження Моделі реалізації педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти забезпечується методикою цілеспрямованої інтеграції організаційно-педагогічного (розвивальне середовище, програмно-методичне забезпечення, організація гурткової роботи), педагогічно-технологічного (запровадження цифрових технологій, ігрових технологій, методів діяльнісного підходу), соціально-педагогічного (партнерська взаємодія, проєкти «Видатні українці», «Українські рукотвори») модулів.

Розроблено методичний супровід щодо упровадження Моделі реалізації педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку, який забезпечує цілеспрямовану інтеграцію на трьох етапах: початковому, основному і завершальному.

Перший етап спрямовано на готовність педагога до реалізації впровадження Моделі. Педагог повинен знати: вимоги державних документів про освіту, зокрема Законів України, Національної доктрини, концепцію НУШ, концепцію національно-патріотичного виховання, державного стандарту дошкільної освіти; сучасні інноваційні процеси й технології в дошкільній освіті; сучасні вітчизняні та закордонні науково-педагогічні вимоги до соціального

розвитку та основ громадянського виховання дітей дошкільного віку; психологічні закономірності розвитку дітей старшого дошкільного віку; комплексні та парціальні програми соціально-громадянського напрямку для дітей дошкільного віку; методику проведення занять для старших дошкільників; особливості інноваційних педагогічних технологій порівняно з традиційною освітою; специфіку організації ігрової, пошуково-дослідницької, проєктної діяльності.

Вихователь повинен вміти: проводити заняття з дотриманням вимог освітніх програм; впроваджувати інноваційні технології; застосовувати сучасні аудіовізуальні і мультимедійні засоби; добирати медіаресурси для проведення занять – музичні, візуальні, образотворчі; самостійно працювати із сучасною психолого-педагогічною літературою.

Вихователь здійснює підготовку розвивального середовища, планує діяльність соціально-громадянського напрямку згідно з програмно-методичним забезпеченням і готує супроводжувальні дидактичні матеріали до занять:

- наочні матеріали: схеми, плакати; комп'ютерні слайди; репродукції картин, скульптур, споруд; портрети видатних людей України; відеотеку, фонохрестоматію тощо;

- роздаткові матеріали: картки із зображеннями для дидактичних ігор; уривки музичних, художніх, літературних творів; розробляє матеріали проєктної діяльності, плани-конспекти занять; узагальнює досвід роботи та готує опис власного педагогічного досвіду.

Другий етап спрямовано на реалізацію завдань із формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку в процесі занять інваріантної частини та гурткової роботи згідно з програмно-методичним забезпеченням. Спосіб реалізації визначених завдань можливий через різні форми, методи і прийоми.

Так, запропоноване перспективне планування гурткових занять побудовано таким чином, що воно тісно пов'язане з анонсами подорожей. Етапи роботи над кожною віртуальною подорожжю, з метою розвитку соціально-

громадянської компетентності у дітей можуть бути такими:

- організаційно-підготовчий – спрямований на формування у дітей пізнавального інтересу, пов'язаного з новими знаннями. Педагог визначає зміст подорожі, готує відповідний об'єкт, створює у групі настрій очікування цікавого і корисного, повідомляє певну інформацію щодо об'єкта, який діти спостерігатимуть;

- візуалізаційно-практичний (сама подорож) – за допомогою візуалізації діти набувають знання про місцевість якою подорожують, вихователь організовує увагу дітей, викликає у дітей зацікавленість та гордість за свій краєвид, спрямовує їхню пізнавальну активність, стимулює мислення, сприяє розвитку уяви, надає нові знання, розвиває пам'ять;

- підсумковий – мета якого є осмислення дітей отриманих уявлень, усвідомлення можливості їхнього використати та вміння застосовувати під час ігрової діяльності.

Запровадження цифрових технологій, ігрових технологій, методів діяльнісного підходу дозволяють педагогу поєднувати ситуацію новизни інформації, актуальності подорожей і мотивації дошкільнят. Прийоми активізації дитячої уваги, допомагають запам'ятовуванню завдяки утворенню асоціативних та мнемонічних зв'язків. Діти вчаться розглядати та читати мальовничу мапу за допомогою малюнків-підказок: пунктирної лінії, яка вказує на межі області, символів, які візуалізують характеристики даного регіону (наприклад: о. Хортиця, полтавські галушки, шахтар, вівчар з трембітою тощо), яскраві малюнки тварин та рослин. Наочні прийоми допомагають дитині швидко запам'ятати візуальне розміщення області. Найпоширеніший метод ілюстрації є приємним для візуального сприйняття, а використання цікавої розповіді або бесіди підвищить зацікавленість маленьких вихованців.

Партнерська взаємодія дітей, батьків і педагога відбувається в процесі використання широкого спектра форм роботи: під час ранкових зустрічей, бесід, ігор-подорожей, зустрічей, спільних проєктів та ін., завдяки яким відбувається усвідомлення старшими дошкільниками соціально-громадянських цінностей та

вплив на емоційно-почуттєву сферу вихованців.

Отже, основними методами освітнього процесу з формування соціально-громадянської компетентності є: наочний, метод стимулювання й мотивації навчання; словесний, метод здійснення навчальних дій. Усі методи передбачають застосування таких логічних прийомів: активізації уваги, асоціації, усної розповіді, логічного запам'ятовування, аналогії, конкретизації, узагальнення висновків, і передбачають використання фронтальної, групової або індивідуальної роботи.

На завершальному етапі відбувається підбивання підсумків освітньої діяльності. Для перевірки результативності запровадження Моделі рекомендовано в якості діагностичного комплексу методів дослідження використати педагогічне спостереження, бесіду, вивчення продуктів діяльності старших дошкільників, опитування, тестування, метод експертних оцінок, вправи, спостереження, протокольну фіксацію і методик, що надасть можливість за розробленими критеріями і показниками визначити рівні сформованості соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Вихователь долучає до підсумовування результатів освітньої діяльності дітей і батьків, допомагає їм здійснити рефлексію щодо запровадженого курсу, аналізує власну роботу, систематизує й узагальнює набутий досвід, висвітлює і презентує результати впровадження Моделі на вебресурсах, у фахових виданнях, методичних, під час науково-практичних заходів різного рівня.

Таким чином, позитивний результат сенсорно-пізнавальної діяльності, залежить певним чином від системи форм, методів і прийомів, спрямованих на активний розвиток дітей дошкільного віку та ефективність взаємодії педагога з кожною дитиною, яка забезпечує розвиток пізнавального інтересу, творчого потенціалу, здатність до саморозвитку.

Отже, успішність реалізації Моделі забезпечується розробленою методикою організації освітнього процесу з формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку. Запропонована методика представлена системою форм, методів і прийомів, спрямованих на

активний розвиток дітей дошкільного віку та ефективність взаємодії педагога з кожною дитиною і забезпечує розвиток пізнавального інтересу, творчого потенціалу, здатність до саморозвитку.

Таким чином, аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми дозволяє зробити висновок, що не існує однозначної відповіді щодо визначення педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку. Однак, ураховуючи сучасний стан, в якому перебуває українська освіта, вважаємо за доцільне визначити актуальні напрями педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності: організація безпечного розвивального середовища; наявність програмно-методичного забезпечення освітнього процесу; запровадження цифрових освітніх ресурсів для дітей старшого дошкільного віку; інтегрування гри з різними видами дитячої діяльності, забезпечення активного самовираження дітей; спрямування взаємодії з батьками на успішну самореалізацію дитини.

В межах дослідження розроблено Модель реалізації педагогічних умов, яка інтегрує три змістових модулі (організаційно-педагогічний, педагогічно-технологічний, соціально-педагогічний), спрямована на формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку і вирішення завдань: з організації простору для забезпечення освітнього процесу; урахування результатів сучасних досліджень вітчизняних науковців; упровадження інноваційних практик дошкільної освіти; апробацію наявного програмно-методичного забезпечення; запровадження цифрових технологій в освітній процес ЗДО; забезпечення пріоритету гри в організації освітнього процесу; використання діяльнісного підходу; організацію ефективної взаємодії всіх учасників освітнього процесу; сприяння творчій самореалізації.

Укладена методика організації освітнього процесу з формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку в контексті запровадження розробленої Моделі пропонує систему форм, методів і прийомів, спрямованих на активний розвиток дітей дошкільного віку та ефективність взаємодії педагога з кожною дитиною і забезпечує розвиток пізнавального інтересу, творчого потенціалу, здатність до саморозвитку.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та розв'язання проблеми педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку. Результати теоретичного дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і дозволили сформулювати наступні висновки:

1. Проаналізовано ключові дефініції дослідження доводять, що поняття соціально-громадянської компетентності базується на здатності ефективно реалізовувати соціальні функції в межах соціальних норм, активно діяти відповідно до демократичних принципів і громадянської позиції. У контексті дошкільної освіти соціально-громадянська компетентність розглядається як здатність дитини виявляти особистісні якості, соціальні почуття, любов до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на поліпшення спільного життя. Згідно з визначенням в структурі соціально-громадянської компетентності науковці виокремлюють емоційно-ціннісний, когнітивний і діяльнісний компоненти.

2. З'ясовано, що період дошкільного дитинства є важливим у розвитку особистості дитини, набутті нею соціальних і громадянських якостей, які розвиваються в процесі формування психічних процесів: мотивації, волі, самооцінки, рефлексії, мислення, внаслідок взаємодії з дорослими та однолітками. Характерною особливістю формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку є: активність, яка виявляється в діях, у прагненні спілкуватися з дорослими та однолітками, ділитися власним чуттєвим досвідом; допитливість і потреби дитини в різних видах діяльності, в процесі яких вона пізнає навколишній світ.

3. Пошук сучасних науковців і практиків шляхів розв'язання проблеми формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку

доводять ефективність різних видів діяльності у збагаченні особистого досвіду дитини. Науково доведено і підтверджено практикою дошкільної освіти, що такі види діяльності як: ігрова, комунікативна, художньо-естетична, проєктна, сприяють формуванню в дітей дошкільного віку здатності до прояву особистісних якостей, розвитку соціальних почуттів, формуванню любові до Батьківщини, активізації посильної участі у соціальних подіях і забезпечують ефективність формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку.

4. Визначено педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку: організація безпечного розвивального середовища; наявність програмно-методичного забезпечення освітнього процесу; запровадження цифрових освітніх ресурсів для дітей старшого дошкільного віку; інтегрування гри з різними видами дитячої діяльності, забезпечення активного самовираження дітей; спрямування взаємодії з батьками на успішну самореалізацію дитини.

5. Розроблено та обґрунтовано Модель реалізації педагогічних умов, яка спрямована на формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку, має в структурі три змістові модулі (організаційно-педагогічний, педагогічно-технологічний, соціально-педагогічний), інтеграція яких дозволяє вирішувати завдання: з організації простору для забезпечення освітнього процесу; урахування результатів сучасних досліджень вітчизняних науковців; упровадження інноваційних практик дошкільної освіти; апробацію наявного програмно-методичного забезпечення; запровадження цифрових технологій в освітній процес ЗДО; забезпечення пріоритету гри в організації освітнього процесу; використання діяльнісного підходу; організацію ефективної взаємодії всіх учасників освітнього процесу; сприяння творчій самореалізації.

6. Розроблено методику організації освітнього процесу з формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку в контексті запровадження розробленої Моделі, яка пропонує систему форм, методів і прийомів, спрямованих на активний розвиток дітей дошкільного віку

та ефективність взаємодії педагога з кожною дитиною і забезпечує розвиток пізнавального інтересу, творчого потенціалу, здатність до саморозвитку

Таким чином, можна зробити висновок, що теоретичне дослідження спрямовано на ефективне розв'язання проблеми педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аль-Хамадані Н. Д. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку як пріоритетний напрямок сучасної національної освіти. URL: [http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/373/Visnuk%20,%20№%207\(296\),%20%202,%202015.pdf?s](http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/373/Visnuk%20,%20№%207(296),%20%202,%202015.pdf?s). (дата звернення: 11.07.23).
2. Базовий компонент дошкільної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 01.07.23).
3. Бех І. Д. Категорія «ставлення» в контексті розвитку образу «Я» особистості. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 3. С. 9-21.
4. Бех, І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 2 (63). С. 26-31.
5. Богущ А. М. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія. Одеса : Астропринт, 1999. 292 с.
6. Варецька О. В. Розвиток соціальної компетентності вчителя початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти: монографія. Запоріжжя : Кругозір, 2015. 532 с.
7. Ващенко Г. Виховний ідеал : підруч. для педагогів, вихованців, молоді і батьків. Полтава : Полтав. вісник, 1994. 191 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ-Перун, 2009. 1736 с.
9. Вишневецький О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. Львів : Львівський обласний науково-методичний інститут освіти; Львівське обласне педагогічне товариство ім. Г. Ващенка, 1996. 238 с.
10. Вовк Л. П. Словник навчально-педагогічних понять і термінів: методичний посібник / укл. Л. П. Вовк, Г. Д. Панченко, О. С. Падалка та ін.

Київ : Вид-во НПУ ім.. М. П. Драгоманова, 2001. 83 с.

11. Волкова Н. П. Педагогіка : посіб. для студентів вищ. навч. закл. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 576 с.

12. Гавловська О. Г. Ігри та ігрові вправи з формування соціально-громадянської компетентності. URL: https://drive.google.com/file/d/1ap8fjDMQEcS-oHYyrd8BUj_vRzd863K/view (дата звернення: 10.07.23).

13. Глебова Н. І. Специфіка соціальної компетентності фахівців водного транспорту в умовах сучасного ринку праці : дис. ... д-ра соц. наук : 22.00.04 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2019. 473 с.

14. Головкина М. Освітній проєкт «Ми – українці». URL: <https://drive.google.com/file/d/1Bf3vg8VPLLpQ9zEP7m78GrnlMNcl80tF/view> (дата звернення: 10.07.23).

15. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 374 с.

16. Грушевський М. Початки громадянства (Генетична соціологія). Відень. Прага : [б. в.], 1921. 86 с.

17. Губарева Д. В. Соціальна компетентність в умовах сучасної початкової школи України. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2020. № 2. С. 27-34.

18. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект : монографія. Запоріжжя : ЗІДМУ, 2006. 332 с.

19. Довідник заступника директора школи з виховної роботи в запитаннях та відповідях / авт. упоряд. Г. Л. Вороніна, Н. В. Кочанова. Харків : Веста: Вид-во «Ранок», 2006. 464 с.

20. Докторович М. О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2007. 19 с.

21. Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці : у 2 т. Київ :

Наукова думка, 1970. Т. 2. 469 с.

22. Задорожна Г. Правове виховання особистості дитини: поняття, сутність, особливості. *Педагогічний часопис Волині*. 2017. № 4 (7). С. 12-17.

23. Зарубінська І. Б. Теоретико-методичні основи формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2011. 39 с.

24. Зязюн І. А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи. *Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи* : монографія. Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. С. 10-18.

25. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Київ, 2001. 37 с.

26. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. для вищ. навч. закладів. Київ : Освіта, 1998. 255 с.

27. Кононко О. Л. Стратегічна мета виховання – життєва компетентність дитини. *Дошкільне виховання*. 1999. № 5. С. 3-6.

28. Конституція України/ чинна редакція від 03.09.2019 р. № 27-IX URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t190027?ed=201909_03&an=1 (дата звернення: 10.07.23).

29. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/KONTSEPTSIYA-ROZVYTKU-GROMADYANSKOYI-OSVITY-V-UKRAYINI.pdf> (дата звернення: 10.07.23).

30. Косенчук О., Куземко Л. Виховуємо соціально компетентного громадянина у грі. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2021. № 6. С. 9-13.

31. Косенчук О. Дитина в соціумі. Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти. *Дошкільне виховання*. 2021. № 4. С. 3-8.

32. Косенчук О. Соціально-громадянська компетентність дошкільника: сучасний освітній вектор. *Дошкільне виховання*. 2023. № 5. С. 8-10.

33. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність дітей: теоретичні основи й методика

педагогічного керівництва. *Її величність гра: теорія і методика організації дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти* : зб. статей / за ред. Г. С. Тарасенко. Вінниця : ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, 2009. С. 8-21.

34. Кудикіна Н. Ретроспективний погляд на формування сучасної моделі ігрової діяльності. *Шлях освіти*. 2003. № 1. С. 46-49.

35. Кучер О. А. Формування громадянської компетентності учнів профільних класів засобами варіативних суспільствознавчих предметів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / КДПУ. Київ, 2014. 252 с.

36. Маленко В., Сльчищева К., Капабухова К. Весняна Диво-квітка URL: <https://drive.google.com/file/d/1xHDoCtRTYKACKQyBrby1puAzRynb6tMsb/view> (дата звернення: 10.07.23).

37. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. *Соціалізація особистості* : зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. Київ : Логос, 2000. Вип. 2. С. 153-161.

38. Нова Українська Школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Ухвалений рішенням колегії МОН 27.10.2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 10.07.23).

39. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: технології проектування : навч.-метод. посіб. / О. Д. Рейпольська, І. М. Гудим, Л. І. Зайцева, І. В. Луценко, В. О. Луценко, Г. Г. Цветкова; за ред. О. Д. Рейпольської. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 222 с.

40. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ : Пед. думка, 2001. 516 с.

41. Пометун О. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 23. С. 18-20.

42. Поніманська Т. І. Моральне виховання дошкільників Київ : Вища

школа, 2005. 150 с.

43. Про організацію національно-патріотичного виховання у дошкільних навчальних закладах: Лист МОН від 25.07.2016 № 1/9-396. URL: https://drive.google.com/file/d/0B3m2TqBM0APKMTZFNm9obmZoTjg/view?resourcekey=0-LZZJQi7dhtZBRXA-y_f1NA (дата звернення: 10.07.23).

44. Про освіту : Закон України від 05.09.2017.2020 № 2145-VIII. Дата оновлення 24.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 09.08.2023).

45. Про основні компетенції для навчання протягом усього життя. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 18 грудня 2006 року: Міжнародний документ від 18.12.2006 № 2006/962/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text (дата звернення 09.08.2023).

46. Ремех Т. О. Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 34-41.

47. Рогальська Н. В. Громадянське виховання дітей дошкільного віку на засадах використання проєктної технології. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 74. С. 139-143.

48. Родигіна І. В. Компетентнісний підхід в освіті: синергетичний вимір. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2014. № 1. С. 44-49.

49. Русова С. Вибрані педагогічні твори : у 2 кн. / ред. Є. І. Коваленко. Київ : Либідь, 1997. Кн. 1. 243 с.

50. Серeda О. Г. Свої права люби і знай, обов'язки не забувай! Система занять із правового виховання дітей старшого віку. URL: <https://drive.google.com/file/d/1a1oV48cOitl1PpDXP6TIY6b8dJP0N0ud/view> (дата звернення: 10.07.23).

51. Сех Н. Педагогічні умови сенсорного розвитку дітей дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва. *Молодь і ринок*. 2018. № 9. С. 150-154.

52. Скемська А. Формування громадянської компетентності учнів. *Початкова освіта*. 2010. № 37. С. 2-4.

53. Словник іншомовних слів / уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ : Наукова думка, 2000. 680 с.
54. Словник української мови : в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід та ін. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 4. 840 с.
55. Смагіна Т. М. Формування громадянської компетентності учнів у процесі навчання правознавства : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2007. 267 с.
56. Субіна О. О. Формування соціальної компетентності майбутніх викладачів гуманітарних спеціальностей в умовах магістратури: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2015. 248 с.
57. Сухомлинська О. Ідеї громадянськості і школа України. *Шлях освіти*. 1999. № 4, С. 20-25.
58. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 3. 654 с.
59. Сухомлинський В. О. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. *Дошкільне виховання*. 2003. № 3. С. 3-8.
60. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Наукова думка, 1997. Т. 3. С. 283-582.
61. Україна – моя Батьківщина. Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку / за наук. ред. О. Д. Рейпольської. Тернопіль : Мандрівець, 2016. 72 с.
62. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі : навч.-метод. посіб. / Т. О. Піроженко, Л. В. Соловйова та ін. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2016. 248 с.
63. Шахрай В. М. Теоретико-методичні засади формування соціальної компетентності учнів основної і старшої школи засобами театрального мистецтва : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Інститут проблем виховання НАПН України. Київ. 2016. 534 с.
64. Шкрєбтєнко Л. П. Виховання патріотичних почуттів у дітей

старшого дошкільного віку засобами художньої літератури : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського. Одеса, 2019. 298 с. URL: <https://pdpu.edu.ua/doc/vr/2019/shkrebtienko/dis.pdf> (дата звернення: 01.07.23).

65. Шкрєбтієнко Л. П. Провідна роль казки у процесі виховання патріотичних почуттів старших дошкільників. *Вісник Київського інституту бізнесу і технологій*. Київ : ПВНЗ «Київський інститут бізнесу і технологій», 2010. № 3 (13). С. 155-157.

66. Шульга Л. Педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності в дітей дошкільного віку. *Основні орієнтири розвитку системи освіти Запорізької області в контексті реалізації Концепції «Нова українська школа» в умовах очної, дистанційної та змішаної освіти у 2021/2022 навчальному році* : метод. рекомендації: у 3-х ч. / відп. ред. О. Варецька, ДОН ЗОДА, КЗ «ЗОППО» ЗОР. Ч. III. Дошкільна освіта. Запоріжжя : СТАТУС, 2021. С. 38-49.

67. Gedviliene G. Social Competence of Teachers and Students: The Case Study of Belgium and Lithuania. Kaunas: Vytautas Magnus University. Kaunas, 2012. 106 p.

68. Kanning U., Horenburg M. Social competence – an overview of contemporary research and practice. *Вісник Одеського національного університету. Психологія*. 2014. Т. 19. Вип. 2. С. 141-153.

69. Ladd G. W. Social competence: an important educational objective? *Asia-Pacific Journal of Research in Early Childhood Education*. 2007. Vol. 1. № 1. P. 3-37.

70. Monahan K. The development of social competence from early childhood through middle adolescence: Stability and accentuation of individual differences over time. Temple University, 2008. 138 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Дистанційний формат освітнього хабу

**Заклад дошкільної освіти
(ясла - садок) № 100 "Гармонія"
Запорізької міської ради**

<https://zdo100.pp.ua/proiekt-ditiam-pro-ukrainu/>

Інтерактивна дитяча мапа України

Для інтерактиву треба перейти за посиланням, збільшити зображення та отримувати інформацію за допомогою натиску на символи (жовтого та блакитного кольорів), що розміщені біля обласних центрів.

https://drive.google.com/file/d/17ya00hXZx5ES4v3n_fCBABOpX0qPLTDb/view

Додаток Б

Система занять

The screenshot shows the YouTube channel page for 'ЗДО №100 «Гармонія»'. The channel name is 'ЗДО №100 «Гармонія»' with the handle '@No-oq3fu'. It has 820 subscribers and 435 videos. The channel is described as 'Заклад дошкільної освіти #100'. The page features a banner image of white flowers, a profile picture of a school building, and navigation tabs for 'ГОЛОВНА', 'ВІДЕО', 'YOUTUBE SHORTS', 'СПИСКИ ВІДТВОРЕННЯ', 'СПІЛЬНОТА', 'КАНАЛИ', and 'ПРО КА'. The left sidebar shows the YouTube navigation menu with options like 'Головна', 'YouTube Shorts', 'Підписки', 'Бібліотека', 'Історія', 'Ваші відео', 'Переглянути пізніше...', and 'Відео, які сподобалися...'. The top of the page includes a search bar and various utility icons.

<https://www.youtube.com/@No-oq3fu/playlists>

The screenshot shows a YouTube playlist page for 'Освітній проєкт «Дітям про Україну»'. The playlist title is 'Освітній проєкт «Дітям про Україну»' and it is owned by 'ЗДО №100 «Гармонія»'. It contains 29 videos with 391 views and was last updated on February 21. The playlist is displayed in a grid format with video thumbnails and titles. The first video is 'Дітям про Черкаську область' (3:13), the second is 'Дітям про Автономну республіку Крим' (3:04), the third is 'Презентація проєкту «Дітям про Україну»' (1:35), and the fourth is 'Освітній проєкт «Дітям про Україну». Мандрівка Україною за 5 хвилин.' (9:11). The left sidebar shows the YouTube navigation menu and a list of subscriptions including 'Телеканал Пря...', 'Espresso.TV', 'ГРОШІ', and 'Голос Америки...'. The top of the page includes a search bar and various utility icons. The bottom of the page shows the Windows taskbar with the system clock at 22:19 on 23.03.2023.

Додаток В

Система ігор

Інтерактивні ігри

1. Київська область Гра «Готуємо Київський торт»

2. Запорізька область Гра «Одягни козачат на Січі»

3. Львівська область Гра «Львівські солодощі»